

Employment Law in Halacha

Show# 244 | Nov 2nd 2019

רש"י בראשית פרשת נח פרק ז פסוק ז

מפני מי המבול - אף נח מקטני אמנה היה, מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקהו המים:

בראשית פרק ו פסוק ט

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים הנה בדרתיו את האלהים התהלך נח:

ילקוט שמעוני תורה פרשת אמור רמז תרמג

תני ר' חייא שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הן תמימות בזמן שאין ישוע ושכניה ביניהם.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ט עמוד א

תנא דבי אליהו: ששת אלפים שנה הוה העולם, שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח, בעונותינו שרבו יצאו מהן מה שיצאו מהן. שני אלפים תורה מאימת? אי נימא ממתן תורה עד השתא, ליכא כולי האי, דכי מעיינת בהו, תרי אלפי פרטי דהאי אלפא הוא דהוא! אלא מואת הנפש אשר עשו בחרן, וגמירי, דאברהם בההיא שעתא בר חמשין ותרתיה הוה, כמה בצרן מדתני תנא? ארבע מאה וארבעים ותמניא שנין הויין, כי מעיינת ביה מהנפש אשר עשו בחרן עד מתן תורה, ארבע מאה וארבעים ותמניא שנין הויין.

של"ה שער האותיות אות צדי"ק - צניעות

ז. גם ההתבודדות היא הכנעה גדולה מאת האדם נגד השם יתברך, מראה שהוא עבד משועבד, אין לו רשות לצאת מאדונו, ואינו זוכה בהפקירא, כי לא ניחא ליה בהפקירא, דהיינו לילך בארץ לארכה ולרחבה, נמצא כל ימיו הוא בתשובה. ומי שזוכה למעלת התבודדות, ומהרהר בכל יום בתשובה, ומתחרט על העבר חרטה גמורה, ועוזב בעזיבה, בודאי מתכפרות לו כל עונותיו, וזוכה לקדושה יתירה, ויכול לבוא לידי רוח הקודש, וסימנך (ויקרא

טז, ד) 'בד קדש ילבש', 'בד' רצה לומר התבודדות. והנה ידוע, דוד המלך ע"ה היה מתבודד עם קונו, במה שעמד בחצות לילה, כמו שכתוב (תהלים קיט, סב) 'חצות לילה אקום להודות לך', וכמו שאמרו רבותינו ז"ל בריש ברכות (ג ב), וכמו שהאריך הזהר (ח"א דף ע"ב ע"א, ועוד), על כן זכה לקדושה יתירה ונעשה רגל רביעי במרכבה, וסימנך (שמואל - ב ו, יד) 'ודוד חגור אפוד בד', הרמז כי היה מאופד ומקושט במעלת 'בד', דהיינו התבודדות.

ח. וזהו ענין של נח, שאמר הכתוב (בראשית ו, ט) 'את האלהים התהלך נח', כלומר במקומות התבודדות שאין שם רק השם יתברך, כי היה צריך סעד לתומכו, ואילו היה הולך בין הבריות, אפשר היה לומד ממעשיהם. אבל אברהם ידע כחו הגדול בדביקות השם יתברך, ולא היה צריך סעד, והוא היה הולך בין הבריות כדי להפכם, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה פל"ט סי"ד), אברהם מגייר את האנשים, ושרה מגיירת את הנשים. אבל מי שאינו כחו גדול כמוהו, ירגיל את עצמו בהתבודדות, ואם יודע איזה מצוה לעשות, או איזה זכות לזכות את הרבים, ילך לגמור את העסק ויחזור להתבודדות שלו, כי אז בודאי לא יבוא חטא לידו, מאחר שעוסק בעסק מצוה, אבל להיות בין הבריות כך אף בלא עסק מצוה, יש לחשוש אולי ילמוד ממעשיהם.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קח עמוד ב

דרש רבא: מאי דכתיב לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל, מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם, ואמר להם דברים שהם קשים כלפידים, והיו (בוזים) [מבזין] אותו, אמרו לו: זקן! תיבה זו למה? - אמר להם: הקדוש ברוך הוא מביא עליכם את המבול. - אמרו: מבול של מה? אם מבול של אש - יש לנו דבר אחר ועליתה שמה. ואם של מים הוא מביא, אם מן הארץ הוא מביא - יש לנו עששיות של ברזל שאנו מחפין בהם את הארץ, ואם מן השמים הוא מביא, יש לנו דבר ועקב שמו, ואמרי לה עקש שמו. אמר להם: הוא מביא מבין עקבי רגליכם, שנאמר נכון למועדי רגל.

דעת זקנים מבעלי התוספות בראשית פרק ו פסוק ט

אלה תולדות נח נח. נח לעליונים נח לתחתונים.

מדרש אגדה בראשית פרשת בראשית - נח פרק ו

אלה תולדות נח. נח לשמים ונח לבריות.

רמב"ם הלכות דעות פרק ו הלכה א

דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד ממעשיהם, הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע, ואומר אשרי האיש וגו', וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים, ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו, או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי ישב לבדו יחידי כענין שנאמר ישב בדד וידום, ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע יצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים.

דגל מחנה אפרים פרשת מטות

החלצו מאתכם אנשים לצבא ויצבאו על מדין וגו' לתת נקמת ה' במדין. יש לפרש בזה בדרך רמז על דרך ששמעתי ממחותני הרב הוותיק המנוח מוהר"נ הראדענקיר ז"ל על פסוק (שמות ל"ד, ג') ואיש לא יעלה עמך בכל ההר ההוא היינו כשאדם רוצה לעבוד ה' באמת ובתמימות אזי צריך לחשוב ולדמות בעצמו כאלו הוא בעצמו יחידי בעולם ולא יהיה לו שום פניה משום אדם ועל פי זה אמרתי (ויקרא ט"ז, י"ז) וכל אדם לא יהיה באוהל מועד בבואו לכפר בקודש והבן, וזהו גם כן הפירוש במקום שאין אנשים השתדל להיות איש היינו שתשתדל להיות תמיד כמו במקום שאין אנשים, וזה יש לומר שמרומז גם כן בפסוק כאן החלצו לשון הסרה היינו שתסירו מאתכם אנשים כמו ואיש לא יעלה עמך רק ללחום מלחמת ה' במדין ולא לשום דבר אנושית ח"ו רק לתת נקמת ה' במדין והבן:

Riddles of the week

#1

בראשית רבה פרשת נח פרשה לד

שופך דם האדם באדם דמו ישפך וגו', א"ר חנינא כולהם כהלכות בני נח בעד אחד, בדיין אחד, בלא עדים, ובלא התראה, ע"י שליח, ע"י עוברים, בעד אחד בדיין אחד, שופך דם האדם באדם אחד, דמו ישפך, בלא עדים ובלא התראה, שופך דם האדם דמו ישפך, ע"י שליח, שופך דם האדם, ע"י אדם, דמו ישפך, על ידי עוברים.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מא עמוד ב

דא"ר ינאי: גם אתם - מה אתם בני ברית, אף שלוחכם בני ברית. הא למה לי קרא? מדרבי חייא בר אבא א"ר יוחנן נפקא, דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: אין העבד נעשה שליח לקבל גט מיד בעלה של אשה, לפי שאינו בתורת גיטין וקידושין! איצטריך, ס"ד אמינא עבד דלאו בר היתירא הוא כלל, אבל עובד כוכבים הואיל ואיתיה בתרומה דנפשיה, דתנן: העובד כוכבים והכותי שתרמו - תרומתן תרומה, אימא שליח נמי עביד, קמשמע לן.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף עא עמוד ב

רב אשי אמר: כי אמרינן אין שליחות לנכרי - הני מילי בתרומה, אבל בכל התורה כולה - יש שליחות לנכרי. והא דרב אשי ברותא היא, מאי שנא תרומה דלא - דכתיב אתם גם אתם; מה אתם בני ברית - אף שלוחכם נמי בני ברית. שליחות דכל התורה כולה נמי מתרומה גמרינן לה. אלא דרב אשי ברותא היא. איכא דאמרי, אמר רב אשי: כי אמרינן אין שליחות לנכרי - הני מילי אינהו לדידן, אבל אנן לדידהו הוינא להו שליח. והא דרב אשי ברותא היא. מאי שנא אינהו לדידן דלא - דכתיב אתם, גם אתם לרבות שלוחכם; מה אתם בני ברית - אף שלוחכם בני ברית, אנן לדידהו נמי, מה אתם בני ברית קאמר.

#2

רש"י בראשית פרשת נח פרק יא פסוק כט

יסכה - זו שרה, על שם שסוכה ברוח הקודש, ושהכל סוכין ביפיה.

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כד עמוד א

דרבי יוסי דמן יוקרת וכו'. ברתיא מאי היא? הויא ליה ברתא בעלת יופי. יומא חד חזיא לההוא גברא דהוה כריא בהוצא וקא חזי לה. אמר לו: מאי האי? - אמר ליה: רבי, אם ללוקחה לא זכיתי, לראותה לא אזכה? - אמר לה: בתי, קא מצערת להו לברייתא - שובי לעפריך, ואל יכשלו ביך בני אדם.

Selected audio from our listeners

Answers to the Questions

Answers to the questions 1 *click here*

Answers to the questions 2 *click here*

Answers to the questions 3 *click here*

Answers to the questions 4 *click here*

Answers to the questions 5 *click here*

Comments on the Show

Comments on the show 1 *click here*

Comments on the show 2 *click here*

Comments on the show 3 *click here*

Comments on Previous Shows

Show 236 – Litvish VS Chabad

Comments on the show 1 *click here*

Show 243 – Open Orthodoxy

Comments on the show 1 *click here*

Comments on the show 2 *click here*

Comments on the show 3 *click here*

Show Suggestions

Suggestion 1 *click here*

Selected emails from our listeners

Comments on the Show

I wanted to share several thoughts with you on the recent show.

1. Regarding Noach, a Vort I heard years ago about the question you alluded to: According to the Shita that Noach was truly a great tzaddik, how could Rashi say that Noach was M'Ktaney Emunah "מקטני אמונה היה"? How could such a Tzaddik be limited in his Emunah?

So the answer requires moving a comma in Rashi over by one word, as follows: **מפני מי** :אף נח מקטני אמונה היה מאמין, ואינו מאמין שביא המבול, ולא נכנס לתבה עד שדקדקוהו המים. **המבול** From after the word היה to after the מאמין. Rashi now reads: אף נח מקטני אמונה היה :מאמין, **Noach (the true Tzaddik!) even believed in those [in his generation] who were limited in their Emunah** -- that they would do Teshuva! -- ואינו מאמין שביא המבול, and didn't believe the Mabul would come **because it wouldn't be necessary!**

2. Your session with representatives of Open Orthodoxy reminded me of a terrific Vort said over by R' Meilich Biederman. R Meilich asks the following: We know that in the Dor Hamidbar the man fell right outside the door of a Tzaddik and the lower a person was in Tzidkus, the further they had to travel for the man. So why didn't Korach realize that after he started fighting with Moshe Rabbeinu, his man started falling further and further away from his house, and he should stop the rebellion? He should've realized right there and then with a Siman from Shamaym that he was doing wrong! The answer is that Korach thought he was being punished for not fighting hard enough!!! One man's mitzvah is another man's Aveirah!

Keep up the good work with the show!

Avi Goldenberg

Tenure Rights of an Employee and Rights to Severance Pay Upon Termination or Non-Renewal of a Labor Agreement <https://www.yutorah.org/lectures/lecture.cfm/773505>

Adam Austein

Firstly I want to thank you enormously for the weekly podcast. I download the Shiurim to my phone and listen whilst driving or walking from shul etc.

I have often mentioned points - בשם אומרם - that I hear in Shiurim I give in my Shul [the central Lubavitch Shul in North London].

Dayan Raskin

Comments on Previous shows

Show 225- Global warming

It would be fascinating to hear a podcast issues on Halachos pertaining to waste reduction, as follow-on to your environmental episode (show 225).

There are several fascinating halachic issues with waste reduction, electric mobility, and the current climate of global protest that may be interesting:

- What can you purchase at a bulk store to avoid plastic? What if the bulk store shows you the original packaging and it has a Hechsher?

- What about efforts by companies to use reusable packaging through initiatives like Loop?

<https://fortune.com/2019/01/24/reusable-containers-loop-brands-milkman-model/>

Does this pose halachic challenges in how the sterilization process works?

- If and when is it Muttar to unplug someone else's electric car at a charging station when you need to plug in? Can you plug into to a block heater plug provided by an apartment block, workplace, or store? (Note that EV's draw significant current when charging).

- Are we obligated to avoid plastic waste? Drive electric vehicles? Switch to electrical heat pumps? Divest from fossil fuel interests?

- What about attending demonstrations (in general). On a more extreme end, is it Muttar to protest environmental degradation in the manner of Extinction Rebellion? Examples include blocking roads, trains, putting up banners on bridges, etc.

Bernard Minuk

תלמוד ירושלמי מסכת בבא מציעא פרק ז הלכה א

השוכר את הפועלין ואמר להן להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים ולהעריב אינו יכול לכופן מקום שנהגו לזון יזון לספק מתיקה יספק הכל כמנהג המדינה מעשה בר' יוחנן בן מתיה שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלין ופסק עמהן מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו אפי' את עושה להן כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להן על מנת שאין לכם אלא פת וקטנית בלבד רשב"ג אומר לא היה צריך הכל כמנהג המדינה: גמ' אמר רב הושעיה זאת אומרת המנהג מבטל את ההלכה א"ר אימי כל המוציא מחבירו עליו להביא ראייה חוץ מזו בני טיבריא לא משכימין ולא מעריבין בני בית מעון משכימין ומעריבין בני טיבריא שעלו לשכר בית מעון נשכרין בבית מעון בני בית מעון שירדו לשכר בטיבריא נשכרין בטיבריא אבל שעולה מטיבריא לשכר פועלין מבית מעון יכולו מימר לון כן סלקת במחשבתכון דלא הוינא משכח מיגר פועלין מטיבריא אלא בגין דשמעי' עליכון דאתון משכימין ומעריבין בגין כן סלקית הכא מקום שאין מנהג יהודה בן בוני רבי אמי רב יהודה תניי בית דין הוא שתהא השכמה של פועלין והערבה של בעל הבית ומאי טעמא [תהילים קד כ - כג כח] תשת חשך ויהי לילה הכפירים שואגים לטרף תתן להם ילקוטון תזרח השמש יאספון יצא אדם לפעלו ערבית בין השכמה בין הערבה משל בעל הבית עד איכן עד כדי למלאות לו חבית מים ולצלות לו דגה ולהדליק לו נר [דף כח עמוד א] על דעתיה דרבי יוחנן בן מתיה אדם שהלך לקדש אשה ממקום אחר צריך להתנות עמה ולומר לה על מנת דתעבדי כן וכן ותאכלי כן וכן:

תלמיד הרשב"א בבא מציעא

פרק השוכר את הפועלים

דבר תורה אין הפועלין חייבין להתחיל במלאכה עד שתזרח השמש. וכן אינן חייבין לעכב אלא עד הערב השמש בלבד^(א). ויש מי שכתב^(ב) עד צאת הכוכבים, שנאמר תזרח השמש וגו' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. הילכך פועל הנשכר במקום שאין שם מנהג או שיש שם מנהג והתנה שיהא נשכר על דין תורה אינו חייב להתחיל במלאכה עד שתזרח השמש. וכן אם מלאכתו חוץ לעיר אינו חייב לצאת לפעלו עד זריחת השמש^(ג) ואינו רשאי להניח מלאכתו וליכנס עד הערב השמש או עד צאת הכוכבים כמו שאמרנו. בד"א במקום שאין שם מנהג, אבל במקום שיש שם מנהג הכל כמנהג המדינה, שכך אמרו^(ד) מנהג מבטל הלכה. הילכך מקום שנהגו להשכים ולהעריב ישכימו ויעריבו, מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו יכול לכופן. ולא עוד אלא אפילו רבה עליהן שכירות יותר משאר פועלי העיר אינו יכול לטעון כדי שתשכימו ותעריבו הרביתי לכם מתנות, שיכודין לומר לו לא הרבית לנו אלא כדי שנעשה דך מלאכה יפה.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות שוכר סימן שיב סעיף ה

המשכיר בית לחבירו סתם, אינו יכול להוציאו עד שיודיענו ל' יום מקודם כדי לבקש מקום ולא יהא מושלך בדרך, ולסוף השלשים יצא. בד"א, בימות החמה; אבל בימות הגשמים, אינו יכול להוציאו מהחג ועד הפסח.

רבי עקיבא איגר חושן משפט סימן ג סעיף א

והם דנים. נ"ב בשו"ת מגן גבורי' סי' ה' כ' בשם הרש"ך ח"ב סי' רכ"ט על מחלוקת בין תובע לנתבע א' אומר שרצונו להתדיין בד"ת וא' אומר שאין לו להתדיין אלא בפני אחרים שכך הוא המנהג במקום שנעשה העסק הדין עמו. כיון דבמקום שנעשה העסק יש מנהג להתדיין כפי דרך הסוחר' ולא כפי ד"ת מנהג מבטל הלכה והביא ההיא דאסטימת' עיין שם:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף י עמוד א

איתיביה רבא לרב נחמן: מציאת פועל - לעצמו. במה דברים אמורים - בזמן שאמר לו בעל הבית נכש עמי היום, עדור עמי היום. אבל אמר לו: עשה עמי מלאכה היום מציאתו של בעל הבית הוא! - אמר ליה: שאני פועל דידו כיד בעל הבית הוא.

ספר החינוך מצוה תפב

לתת ממה שיש לנו לעבד עברי בזמן שיצא מתחת ידנו לחרות ולא נשלחנו בידיים ריקניות. ועל זה נאמר העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו וכו' משרשי המצוה למען נקנה בנפשנו מדות מעולות יקרות וחמודות וכו', והודנו והדרנו הוא שנרחם על מי שעבד אותנו, ונתן לו משלנו בתורת חסד, מלבד מה שהתנינו עמו לתת לו בשכרו. ומכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו השם.

מנחת חינוך פרשת ראה מצוה תפב

ומה שכתב הרהמ"ח מצד מוסרו הטוב אף בזה"ז אם שכרו וכו' שיעניק לו וכו' באמת לשיטת הר"מ גם בזמן שהיה נוהג לא היה נוהג במוכר עצמו. ונראה מזה דדעת הרהמ"ח כדעת התוס' שגם במוכר עצמו נוהג על כן מצד המוסר גם היום נוהג אבל לשיטת הר"ם לא שייך כלל מצד המוסר דהתורה לא חייבה כלל רק במכרוהו בית דין ומי יודע מאיזה טעם והבן. אך לא שכיח שהמחבר יהיה נוטה מדעת הרמב"ם אם לא שפירש להדיא:

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן עה

בענין שוכר פועל סתם אם הוא לכל זמן שיצטרך או לא.

ענף א. בדבר בעל בית חרשת שהוא צריך תמיד לפועלים וכן מי שצריך לעוזר ומשרת תמיד בחנותו ובביתו ושכר פועל ומשרת בסתם אם הוא לכל זמן שיצטרך דהוא לעולם וממילא אינו יכול בעה"ב לחזור בו ולסלקו

דהוא כבתוך הזמן, או דכיון דלא התנו איזה זמן הוי בכל יום זמנו ויכול לסלקו בכל עת שירצה וכו'.

והנה כ"ז הוא אף בלא ידוע מנהג המקום שאין מסלקין בלא טענה אלא לעצם הדין אבל בידוע מנהג המקום או אף רק מנהג בית החרשת או אף רק מנהג האיש הזה שכששוכרין פועלים אין מסלקין אותם בלא טענה ועובדים אצלם לעולם אין צריך כלל למה שבארתי שפשוט וברור הוא שסתמא אצלו הוי כהתנו לעולם. ואין חלוק בין אם נעשה המנהג ע"פ חכמי העיר או נהגו מעצמן וגם אף אם נהגו בלא כוונה כלל רק מחמת דמהיכי תיתי יסלקנו כיון שצריך לו דבכל אופן שיהיה הוא כהתנו ששוכרו לעולם דסתם שכירות הוא אדעתא דמנהגא. ול"ד כלל למנהגים אחרים שהם עניני קנסות והתחייבות כאלו שלא היה מהני גם התנו מעצם הדין לכן צריך שיהיה נעשה ע"פ חכם אבל מנהגים כאלו שאם היו מתנים היה מהני מעצם הדין גם המנהג הוא עצם הדין ממש דהוי כהתנו. והוא כמו נהגו לזון ונהגו להיפוך מעצם הדין כגון שתהיה הכניסה משל בעה"ב שבר"פ הפועלים שבסתמא הוא כמנהג המדינה שהוא דין תורה ממש וכ"כ כל מנהג באופן שהיה מהני התנו הוא דין תורה ממש. וכמו לענין מכירה סתמא שהמנהג הוא עיקר הדין בהם כדאיתא ברמב"ם סוף פכ"ו ממכירה שעיקר גדול בכל דברי מו"מ שהולכין אחר המנהג והטעם דהוי כהתנו כמפורש טעם זה ברמב"ם פט"ו ממכירה ה"ה ובש"ע חו"מ סי' רל"ב ו'. ולכן אין חלוק איך נעשה המנהג אם ע"פ חכם או מעצמן ואף שאינו מנהג של כל העיר אלא של איש זה דעכ"פ הוי כהתנו כיון ששניהם ידעו מזה.

ומטעם זה בעובדא שאתא לידנו בפועל בבית מטבחים שידוע שאין מסלקין פועל בלא טענה דנתי בהסכם כל הב"ד שסתמא הוי כהתנו לעולם ולא יכלו לסלקו בלא טענה ולכן מחוייבים להעמידו על משמרתו ורק כשיבררו בידיעה ברורה שהוא בעל מחלוקת שמפריע את העבודה וההנהגה שם יוכלו לסלקו דזהו טענה חשובה וכשלא יבורר אין נאמנים בטענת ברי דהוא נחשב מוחזק ועליהם להביא ראיה כדמשמע מירושלמי שהבאתי.

והנה בעובדא זו היה הפועל עושה סימני כשרות ואמרתי שלכתחילה לא יכלו לסלקו גם מצד דין שררה, שהשגחה על כשרות נחשב שררה שלא גרע מהשגחה על המדות שנחשב שררה כמפורש בקידושין דף ע"ו שריש כורי הוא שררה ופרש"י שהוא ממונה על המדות לענין אמו מישראל וא"כ ה"ה לענין שאין יכולין לסלקו שמפורש ברמב"ם פ"א ממלכים ה"ז שכל שררות אין יכולין לסלקו. וא"כ כ"ש שהשגחה על כשרות הוא שררות. שפירוש שררה הוא שמלאכתו הוא לשמור שלא יעשה בעה"ב רמיה שמוכרח לעשות גם נגד רצון בעה"ב נמצא שאינו עושה מלאכת בעה"ב אלא מלאכת עצמו כשררה על בעה"ב. אך מצד זה היה רק אסור לסלקו לכתחילה אבל מצד טעם הראשון הוא גם מדיני ממון שאף אחר שסלקוהו מחוייבין להעמידו על משרתו ואם לא יעמידוהו חייבין לשלם לו ככל פועל תוך זמנו שיד בעה"ב החוזר על התחונה. משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן עו

בסלוק פועל ומלמד ממשרתו בלא טענה י"ז טבת תשי"ב. מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר מרדכי פינחס טייץ הגאב"ד עליזאבעט שליט"א.

בדבר הד"ת הנה אחר פס"ד של הב"ד שהיתה ישיבת הב"ד בהסכם שני הצדדים וגם היה בק"ס לציית מה שיצא מהב"ד בין לדין בין לפשר הא ליכא כלל דין שנתחייב לכתוב הטעמים, ובפרט שליכא בזה"ז בכאן ב"ד הנחשב ב"ד גדול. והפס"ד הוא בתקפו ולא אנחנו ולא שום ב"ד אחר יכולין לבטלו. וממילא מחוייבין לשלם לו כפי שיצא מהפס"ד ובפרט שהיה ק"ס גם על הפשר גופא ביחוד. אבל ממכתב כתר"ה ניכר שהוא רק בשביל הבע"ב שלא ירצו לקיים הפס"ד כשלא אכתוב הטעמים לכן אף שידוע אני שגם כתר"ה בעצמו אית חילא בידו לברר ההלכה שבשבילה עשינו הפשר הזה אחרי שתסולק הנגיעה מאחר שבכל אופן הפס"ד הוא בתוקפו אף אם תשאר הקושיא, מ"מ לרוחא דמלתא אני כותב הטעם בקצור.

הנה בלא טענה כלל אין יכולין לסלק אף אם נימא כמו שכתב כתר"ה שהיו צריכין למנותו בכל שנה מכיון שעצם הדין בארתי באורך בתשובה אחת ששוכר פועל סתם הוא לכל הזמן שצריך השוכר כגון בפעקטארי וכן הוא בישיבה שהוא לכל זמן שיתקיימו. אף שרוצים לבטל זה מצד המנהג שמחדשין המינוי בכל שנה להוכיח מזה שמינוהו רק לשנה, ואין זה הוכחה של כלום כי ידוע שלא אירע שיסלקו בלא טענה וא"כ שוברו עמו ובטלה ההוכחה ונשאר כעצם הדין שהוא שכור לעולם. וממילא אף שמנהג בתי ספר של הנכרים שהם מסלקין גם בלא טענה, אינו כלום דיש למיזל בתר מנהג של מקום זה יותר ממנהג המדינה.

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן רו

נוהגין ברוב תפוצות ישראל לכתוב שטר הרבנות על זמן, יש על ג' שנים ויש על חמשה שנים, ומ"מ מעולם לא נשמע שאחר כלות הזמן ההוא יצא נקי מרבנותו. וטעם המנהג הוא עפ"י מ"ש בש"ע ח"מ סי' של"ג ס"ג שאסור לפועל ומלמד לשכור עצמו יותר מג' שנים דא"כ יצא מכלל שכיר ונכנס לכלל עבד ואסור למכור עצמו בעבד עברי ע"ש, והנה זמן ג' שנים לשכיר נפקא להו מקרא בישעי' [ט"ז - י"ד] שלש שנים כשני שכיר, משמע דסתם שני שכיר הם ג' שנים שם ג' ובתורה כתיב [דברים ט"ו - י"ח] בעבד עברי כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים היינו פעמיים כשני שכיר וכנ"ל, ולפירוש זה אסור להשכיר עצמו ביותר משלש שנים, אך רש"י בחומש עפ"י ספרי פירש משנה שכר שכיר שעבד עברי עובד ביום ובלילה דמוסר לו שפחה כנענית, וגם התם בישעי' בפסוק שלש שנים כשני שכיר פירש ג"כ פירוש אחר ע"ש, א"כ אינו מוכח לאסור יותר מג' שנים רק שלא יהיה מושכר לשש שנים וע"כ יש כותבין שטר הרבנות על שלש שנים ויש על חמש שנים אבל סתם אין כותבין: וברמ"א י"ד ס"י רמ"ה בשם הכל בו, שאין לסלק שום רב חוץ אם המנהג בעיר להחליף ההתמניות א"כ גם הרב כשעבר זמנו יחליפנו וימירנו באחר, וצ"ע הא מבואר לעיל כל הרבנים מקבלים אותם על זמן ידוע וא"כ לעולם בעבור הזמן יחליפנו באחר ואיך כתב זה תלוי במנהג. והאמת דין זה נובע מס' כלבו, והמעין שם יראה התם מיירי בקהלה שיש בה כמה הראויים לש"ץ או לרב ואינם נוטלים פרס אלא מכבדים לזה שיהיה ש"ץ או רב לזמן, אח"כ יתכבד אחר מהקהלה בכבוד זה כמו שנהגו עתה בהתמניות קרו"ט, אמנם הרמ"א מיירי נמי ממקבלי פרס ונשכרים להקהל א"כ ע"כ נשכרים רק לזמן או לג' שנים או לה', וא"כ מה שכתב דתליא במנהג צ"ע לכאורה:

ועכצ"ל נהי דכותבין זמן בשטר הרבנות, היינו לטובת הרב המשכיר שיהיה יכול לחזור בו אחרי כלות הזמן ואינו כעבד עברי, אבל הקהל אין בידם לחזור אפילו ככלות הזמן אלא במקום שנהגו ועל כן כתב רמ"א

דתליא במנהג. ולא נשמע ולא נראה מעולם במדינות הללו שהסירו הרב והורידוהו מכסא רבנות שלו וכן לא יעשה שהרי אפילו אב בית דין שסרח אין מעבירין אותו ואין מנדין אותו עיין ש"ע יו"ד סי' של"ד סעיף מ"ב והוא מתקנת אושא שבירושלמי, ומביאו בהג"א פרק אלו מגלחין [סי' ט"ז] ושם מבואר דאין מעבירין אותו ע"ש: משה"ק סופר מפפד"מ.

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן עב

בשוכר שאינו רוצה לצאת משום שכן הוא דין המדינה והמשכיר צריך הבית לעצמו כ"א אד"ש תשי"ז. מע"כ ידידי הרב הגאון הצדיק מהר"ר שלום יחזקאל שרגא רובין האלבערשטאם שליט"א האדמו"ר מציעשינאוו.

הנה מה שהאריך כתר"ה בענין דינא דמלכותא קשה לכתוב בענינים אלו משני טעמים חדא מטעם שכתב בשו"ת השיב משה שהביא כתר"ה שיש מבוכה רבה בין הפוסקים וסתירות רבות וצריך לזה עיון וזמן רב אולי יעזור ה' להבין לאסוקי להלכה וכ"ש לקטני ערך כמוני. ועוד מטעם שבל יתראה ח"ו שאנו מקטינים כבוד המלוכה דמדינתנו בפה אשר אנחנו מחוייבים להכיר להם טובה על החסד שעושין עמנו ועם כל אחבנ"י שבמדינה הזאת ואנחנו מברכים אותם ומתפללים להשי"ת בכל עת ושעה לשלום המדינה ונשיאה ושריה כאשר נצטוינו. ולכן אין רצוני לכתוב ולדון בזה. וגם אין להוסיף על דברי כתר"ה כי שפיר כתב בעצם הענין.

אבל לע"ד בעובדא זו דעשו מדינא דמלכותא שהמשכיר אינו יכול להוציא את השוכר אף אחר שכלתה זמנו כל זמן שרוצה לדור שם. אין הנידון כאן מצד דינא דמלכותא אלא לאלו ששכרו קודם שנעשה הדין שאז היתה השכירות בסתם רק להזמן שהתנו והיה רשאי המשכיר להוציאו והיינו צריכין לדון אם יש בזה דין דינא דמלכותא דינא. אבל לאלו ששכרו אחר שכבר נעשה הדין מהמלכות ולא התנו בפירוש שכשיבא הזמן יהיה מחוייב לצאת אלא סתם הוי כהתנו שאדעתא דדין המלכות השכיר לו והשטר שעשו על שתי שנים הוא רק שלא יוכל השוכר לצאת קודם השתי שנים משום שעל השוכר לא עשו המלכות שום דין והוצרך המשכיר לעשות שטר שלא יוכל לצאת, וכן הוא שלא יוכל המשכיר לרבות בדמיה אף כשיתנו המלכות רשות להוסיף, וכן שלא יוכל המשכיר להוציאו קודם שתי שנים אף אם המלכות תבטל את דינה. אבל באם יהיה עוד קיים דין המלכות הוי השכירות כהתנו שיהיה הזמן כפי דין המלכות שכל זמן שירצה השוכר לדור שם ידור. וא"כ הוא גם מדין התורה ממילא כבתוך הזמן.

והגע עצמך דהא ברור ופשוט שכל אלו הדינים התלוין במנהג המדינה כגון בב"מ דף פ"ג מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו רשאי לכופן ומקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק וכגון בדף ק"ג /ב"מ/ במקבל שדה מחברו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור לחרוש אחריו יחרוש וכדומה א"צ שיעשה המנהג ע"פ חכמי תורה וגם אף לא ע"פ יהודים דוקא דאף שהנהיגו זה הנכרים כגון שהם רוב תושבי העיר נמי הוא מדין התורה בסתמא כפי המנהג דאדעתא דמנהג העיר נחשב כהתנו בסתמא. וכן הוא בעניני מכירה מה הוא בכלל המכר שאף שאיכא דינים קבועים בפרקי המכירה בב"ב מה הוא בכלל המכירה מפורש ברמב"ם ס"פ כ"ו ממכירה ובש"ע חו"מ סי' רי"ח סעי' י"ט דהוא רק במקום שאין מנהג אבל במקום שיש מנהג הולכין אחר המנהג והטעם שבסתמא הוא כהתנו שהוא כהמנהג ולכן אין חלוק מי הם שהנהיגו דאף אם הנכרים שהם רוב תושבי העיר הנהיגו, נידון בדין התורה בסתמא כהמנהג.

איברא דבהג"א ר"פ הפועלים כתב והבא לשנות המנהג וטוען שהתנה בענין אחר ולא כמו שהמנהג נהג עליו להביא ראיה וכגון שהוא מנהג קבוע ע"פ חכמי המקום. אבל ברור ופשוט שלא קאי על עצם דין דהכל כמנהג המדינה דבזה ודאי אין חלוק איך נעשה המנהג כיון דהטעם הוא שבסתמא נתכוונו תרוייהו אדעתא דמנהגא אין חלוק דבכל אופן שנעשה הוא בסתמא אדעתא דמנהגא, אלא קאי על מה שכתבו דאף בטוען המוחזק שהתנה בפירוש שלא כהמנהג אינו נאמן ועליו להביא ראיה דבזה סובר הג"א דהוא רק במנהג קבוע ע"פ חכמי המקום. ואף בזה כנראה שהפוסקים לא סברי כותיה דלא הזכירו זה לא הרמב"ם בפ"ח משלוחין ושותפין ה"ה ולא הטור וש"ע בסוף סי' ש"ל שכתבו דין זה באריס טוען למחצה ירדתי ובעה"ב אומר לשליש הורדתי שזה שטען שלא כמנהג עליו להביא ראיה שפסקו כר' נחמן בב"מ דף ק"י והוא גם דינא דהירושלמי בריש הפועלים שא"ר הושעיה המנהג מבטל את ההלכה א"ר אימי כל המוציא מחברו עליו הראיה חוץ מזו ולא הזכירו שדוקא שהוקבע המנהג ע"פ חכמי המקום אלמא שאף לענין נאמנות אין חלוק ע"י מי נעשה המנהג דלא כהג"א. אבל במודים שלא התנו כלום גם הג"א יודה שבכל אופן הוא כהמנהג.

וטעם חלוק הג"א לענין הכחשה נראה דסובר דאין להחשיב מהאומדנא כמו נגד עדים אלא כשיש עולה במה שמתנים נגד המנהג דהוא שייך רק כשנעשה ע"פ חכמי המקום שודאי ראו בזה צורך ותקון ישר להעיר שאז איכא אומדנא שלא התנו נגד המנהג אבל בנהגו שלא ע"פ חכם שאפשר שלא היה תקון ישר אלא נעשה באלמות מאלו שהיה טוב לפניהם להנהיג כן אף שהוא רע לאחריו אין כאן אומדנא שלא ירצו להתנות נגד המנהג ולכן אין להוציא מהמוחזק. ונצטרך לדחוק לדידיה הא דאריס ובעה"ב נמי שחכמי הדור הנהיגו שיתנו מחצה לאריס ולכן כל הפוסקים חולקים עליו שלא מסתבר שיהיה מנהג זה מאיזה תקון אך שמ"מ כיון שהנהיגו למחצה אינו נאמן לר' נחמן אף במיגו וגם ר' יהודה לא פליג אלא משום המיגו. ועיין בש"ך בדיני מיגו דין ב' שאיכא ראיה מפאה פ"ח מ"ג שאינו נאמן במיגו נגד מנהג מהא שאין העני נאמן במיגו לומר שניתן לו קמח מעשר עני ופשוט שלא היתה תקנה ומנהג מחכמי המדינה שלא ליתן קמח מעשר עני אלא שכך נהגו מעצמן ומ"מ סובר דלא נאמן במיגו. ואף שנתן הש"ך טעם טוב לתרץ מה שר' יהודה סובר באריס דבעה"ב נאמן במיגו מ"מ מסיק שלדינא הוא כר"נ. עכ"פ הוא ראיה שאף מנהג דמעצמן נמי אינו נאמן דלא כהג"א.

ולכן ודאי לא גרע דין המלכות ממנהג שבסתמא הוא כהתנו אדעתא דדין המלכות וכ"ש שכן נוהגין כדין המדינה ונמצא שגם המנהג כן ונחשב זה ממילא כבתוך הזמן. ובתוך הזמן הא אין יכול המשכיר להוציאו אף בנפל הבית של המשכיר שצריך לעצמו כדאיפסק בסי' ש"ב סעי' י"א וכדעת רוב הפוסקים דלא כתוס' ב"מ דף ק"ב. אך שמעתי שמדין המלכות שאם צריך המשכיר לעצמו יכול להוציאו וממילא יהיה זה גם מדין התורה דהוי כהתנו כן וצריך לחקור אצל יודעי דיניהם שהוא אדם כשר כי על השופט אין לסמוך שאין להם חזקת כשרות ואפשר שיעות בשוגג או במזיד. ידידו, משה פיינשטיין

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן עה

בענין שוכר פועל סתם אם הוא לכל זמן שיצטרך או לא.

ענף א. בדבר בעל בית חרשת שהוא צריך תמיד לפועלים וכן מי שצריך לעוזר ומשרת תמיד בחנותו ובביתו ושכר פועל ומשרת בסתם אם הוא לכל זמן שיצטרך דהוא לעולם וממילא אינו יכול בעה"ב לחזור בו ולסלקו דהוא כבתוך הזמן, או דכיון דלא התנו איזה זמן הוי בכל יום זמנו ויכול לסלקו בכל עת שירצה.

והנה לכאורה תליא זה במחלוקת הרשב"א והרא"ש בהתחייב לזון סתם אם הוא לעולם דהרשב"א בגיטין דף ע"ו כתב שלרבא ודאי הוא לעולם ואף לרב אשי נסתפק אולי מודה בתנאי ממון שהוא לעולם. ובתשובה הובא בב"י אה"ע סי' קי"ד החליט דהוא לעולם לכו"ע מהא דבנדריים באוסר סתם הוא לעולם לכו"ע והוא הי"א הראשון ברמ"א חו"מ סי' ס' סעי' ג' ורק בגיטין שלצעורה קא מיכוין סגי בשעה אחת לרב אשי והרא"ש בתשובה הובא בב"י שם והוא הי"א השני שברמ"א שם סובר דהוא רק שעה אחת כדאיתא שם בסמ"ע ובש"ך אף שפוסק בגיטין כרבא הוא משום דסובר דלצעורה חמיר דאפשר מכוין לצעורה הרבה. דלהרשב"א הוה השכירות לכל זמן שיצטרך דהוא לעולם ולהרא"ש הוא אף ליום אחד ויכול אח"כ לסלקו בכל עת שירצה. ולנה"מ שם סק"ח בסופו שכתב דרק בנותן מתנה והתנה ע"מ שיזון הוה לעולם משום דהתנה להרוחה דהנותן אבל במחייב עצמו לזון גם להרשב"א סגי בחיוב הפחות א"כ אף להרשב"א סגי ביום אחד. (אך דברי הנה"מ תמוהים דאף שברשב"א בחדושיו ובר"ן גיטין הוזכר באופן זה אבל בתשובה שהביא הב"י איירי במחייב עצמו וכן סברי הב"י והרמ"א דמשמע מדבריהם ומפורש כן בסמ"ע וש"ך שפליגי ולהנה"מ נמצא שלא פליגי).

אבל לע"ד אין שייך מחלוקתם אלא במתחייב לזון וכדומה שהוא התחייבות ממון בעלמא מצד איזה דבר שאפשר אינו רוצה להתחייב בהרבה אלא במעט בעד הדבר ההוא לכן כיון שלא מוכרח מלשוננו שהוא לעולם כגון להרא"ש מה"ת נימא שהתחייב לעולם אבל בשכר פועל שאינו התחייבות בעלמא שקבל עליו אלא שהוא מחמת שצריך לו ודאי יש לנו לומר ששכרו לכל העת שיהיה לו המלאכה שיצטרך לפועל דהוא בעובדא דידן לעולם כל זמן שלא התנו בפירוש דהוא רק לזמן קצר. וזה ודאי שאף להרא"ש אינו מוכרח מלשוננו שהוא כהתנו שאינו לעולם ואדרבה גם לדידיה יותר מוכח הלשון שהוא לעולם ורק מחמת שיד בעל השטר על התחתונה סגי לדידיה בשעה אחת כמפורש בדבריו וכמפורש בנה"מ וא"כ בשוכר פועל שצריך לו לעולם ודאי הוא לעולם כפשטות לשונו.

ולבד שמסתבר כן מוכרח זה מחלוקת הרא"ש מהא דרבא בגיטין משום דהוא לצעורה מטעם דהתם לצעורה מיכוין דהוא תמוה דמה"ת נימא דלצעורה עדיף מלהרוחה בלא ראייה מהגמ' שסברא כזו לאמוד דעת האדם ודאי אין יכולין מעצמנו ובפרט שבגמ' מפורש האומדנא להיפוך אליבא דר' חסדא ולא מצינו בגמ' אומדנא אחרת שיפלוג. ואף שהב"י אה"ע סי' קמ"ג כתב שטעם הרא"ש הוא משום דאזלינן לחומרא באיסור אשת איש ואם כן אפשר שאינו סובר שלצעורה עדיף מהרוחה אי אפשר לומר כן דהא בתשובתו מפורש שהוא מטעם דלצעורה מיכוין הובא בקרבן נתנאל משמע דאם להרוחה מיכוין אף אשת איש היה סגי לדידיה בשעה אחת משום דסובר דזה שצריך ליתן רק הפחות שבמשמעות לשונו אינו מצד ספק ממונא שהמוציא מחבירו עליו הרא"י דהא כתב

שם שאף בהקדש כן, ואף שהנה"מ שם הביא מסימן ר"נ שגם בהקדש אמרינן המוציא מחבירו עליו הראי' וכן איתא בנמוקי יוסף ב"ב דף קמ"ח, הא הרא"ש לא סבר כן דהא סובר דאם עמד אינו חוזר בהקדש. ואף שיש לומר דהתם טעמו משום שאף בהדיוט צריך אומדנא וכיון שהיא בעיא אין כאן אומדנא ברורה לבטל דבריו אבל בספק אפשר גם הוא יסבור דהמע"ה, אבל עכ"פ הא ליכא ראייה וא"כ מנלן להקל. וגם הא כתב הנה"מ שם דבהקדש מעייל נפשיה לספיקא והוא ודאי הקדש מטעם זה בכל ספק לשון. (ובעצם דברי הנה"מ תמוהין וסותר דברי עצמו שבסי' ר"נ סק"ה שלדינא לא מעייל נפשיה לספיקא בהקדש וא"כ אין ראייה מסי' ר"נ דבהקדש המע"ה) אלא ודאי צריך לומר דסובר הרא"ש שהוא דין ודאי שיותר ממשמעות הפחות נחשב כאינו כלל בכלל לשונו כגדר שאמרו תפשת מרובה לא תפשת. ולכן אף באיסור א"א אין שייך להחמיר והוצרך לומר דוקא מטעם דלצעורה מיכוין עדיף מהרוחה והוי לכל הזמן. וכונת הב"י שכתב שהוא ספק להרא"ש הוא רק מחמת דמספקא ליה אם הלכה כרבא דלצעורה עדיף או כרב אשי דלצעורה סגי ג"כ בשעה אחת אבל טעם רבא הוא להרא"ש ברור משום שלצעורה עדיף. ונסתלקה קושית הק"נ על הב"י מתשובת הרא"ש. וא"כ קשה מה"ת נימא דלצעורה עדיף מלהרוחה לענין לומר שהוא לעולם.

וצריך לומר משום שרק בלהרוחה שאין לו צורך בעצם לחייבה רק להרויח בעלמא בזה שבכחו לחייבה שתתן לו ע"י הטלת תנאי בגט וכן בנתן מתנה לאחד ע"מ שיזון נמי הוא להרוחה בעלמא ע"י הטלת תנאי במתנה או במחייב עצמו לזון שלא מצד תנאו אמרינן שאולי אין רצונו להתחייב ולחייב אלא במעט שהוא הפחות ממשמעות לשונו שהוא אף בשעה אחת. אבל בלצעורה שעצם לחייבה הוא צורך שלו שצורך זה כיון ששונאה יש לו כל העת הוי התנאי בסתמא על כל העת לרבא שאין סובר האומדנא בדעת בנ"א שמסתפקין כשרוצין לצער אף בכ"ד. ונמצא שאף שלענין אומדנא שוין לצעורה כמו להרוחה יש ממילא חלוק לענין לעולם דלהרוחה סגי בשעה אחת ובלצעורה בעי כל העת. ור' חסדא ור' אשי פליגי רק מחמת שסברי אומדנא בדעת בנ"א שמסתפקין לצער אף בכ"ד אף להרא"ש כמו להרשב"א.

וא"כ בשוכר פועל שהוא מצד צרכו ואינו התחייבות בעלמא לכו"ע הוא לכל זמן שיצטרך דבעובדא דידן הוא לעולם. ואף להנה"מ שסובר שטעם הרא"ש שסגי בשעה אחת הוא משום שהוא ספק והמע"ה נמי מוכרח כן דהא צריך לומר לדידיה שמה שהוצרך הרא"ש לזה שלצעורה מיכוין כדהביא בעצמו שסובר כהק"נ בדעת הרא"ש שהיא ודאי אינה מגורשת כשלא הניקה כל העת ולכן הוצרך לזה שלצעורה מיכוין שמטעם זה הוא ודאי לכל העת מטעם דבארתי. וגם אולי כיון שלפי התנאי אם הוא להרוחה הוא דין ממון שהמע"ה ואין יכול לתובעה נחשב ממילא נתקיים התנאי ומגורשת ודאי. אך אם הוא לצעורה וספק לנו אם מסתפק בצער כ"ד כדסובר ר' אשי או שרוצה לצעורה בכל העת כרבא אין שייך זה לדין ממון אלא שהוא כשאר תנאי שבגט שספקו לחומרא. ולכן אף שיסבור כהב"י שהוא ספק הוצרך לטעם דלצעורה מיכוין ולא סגי בספקו של הרא"ש בדין הרוחה. עכ"פ גם להנה"מ מוכרחין לומר כדבארתי. וא"כ יודה בשוכר פועל שהוא לכל זמן שיצטרך.

ענף ב. ויש להביא עוד ראייה מהא דשואל אדם בטובו לעולם בס"פ השואל /ב"מ דף ק"ג/ שכתבו התוס' בשם הערוך שפי' בטובה שמחזיק השואל להמשאיל יכול להשתמש בו לעולם שלכאורה לא מובן כלל דהא כל שואל מחזיק טובה להמשאיל כדהקשה הרא"ש על הרי"ף עיין שם. אך ברי"ף אפשר שכוונתו כהרמב"ם פ"א ה"ח משאלה וכן מפרש הנ"י דכוונת בטובתך הוא שלא יקפיד על הזמן כשאר משאילין דלכן כיון שהאריך הזמן יותר

מסתם שאלה הרי אין גבול וסוף וממילא הוא לעולם והקנין יצטרך באם יחזיר שיוכל ליטלנו בחזרה כמו לפרש"י. אבל בפ"י הערוך שבתוס' /ב"מ דף ק"ג/ א"א לפרש כן דהא מפורש שהוא בעד החזקת הטובה. וצריך לומר שטעמו דסתם משאיל הוא עושה לטובת השואל שהיא שאלה בעלמא שאפשר שמשאילו רק על זמן קצר הוא בדין סתם שאלה שלהר"י בתוס' הוא ל' יום עיין בתוס' שבת דף קמ"ח ולרש"י שם ולהרמב"ם בפ"א משאלה ה"ה הוא אף לשעה אחת עד שיתבע המשאיל שיחזירנו אבל הכא שהתנה שמשאילו מצד החזקת הטובה שזה הוא לו חליפי תשמיש הכלי א"כ אינה שאלה בעלמא אלא מצד צורכו שהוא בסתמא לכל זמן שישינו הצורך ולכן כיון שהחזקת הטובה לא נפסק והוא לעולם הוויא גם השאלה לעולם. (ומה שיש לו דין שואל אף שנחשב לו הנאה זו כשכר הוא מטעם שמצד הנאה כזו חזינן שלא נפטר מאונסין דהא בכל שואל אף שלא התנה שמשאילו מחמת זה יש לו הנאה זו ומ"מ חייב ולכן אף בהתנה בפירוש שמשאיל מחמת זה אינה חשובה הנאה לענין לפטור מאונסין אבל עכ"פ לענין להחשיב שמשאילו לצורך ודאי הוא צורך) וא"כ חזינן ראייה למה שבארתי שכשנעשה לצורך הוא בסתמא לעולם כל זמן שישינו הצורך. וא"כ גם בשוכר פועל סתם והצורך בו הוא לעולם הוי בסתם שכירות לעולם. ואף התוס' והרא"ש שלא נראה להו פירוש הערוך הוא מטעם שלא סברי באמר לו לשון זה שהשאלה היא בשביל זה כמפורש ברא"ש שלשונו משמע שיעשה לו טובה וישאילנו. ואף במפרש בשביל החזקת טובה נמי אפשר סברי שלשון שאלה מוכיח שאינה לעולם אבל בעצם סברא זו לא פליגי ולכן בפועל גם לדידהו הוא לעולם כ"ז שצריך להפעולה מטעם זה.

והנה יש עוד טעם גדול בפועל ששכרו סתם שהוא לעולם. דהא הרא"ש לא הזכיר כלל לתרץ הוכחות השואל שם בהתשובה שהוא לעולם מהא דנדר ושבועה אין לי עליך שהוא לעולם ומהא שבדין ודברים אין לי עליך הוא לעולם ומהא דיאסרו פירות שבעולם עלי סתם שאסור לעולם שגם הרשב"א הוכיח מזה, דמשמע שלא חש הרא"ש כלל לזה וצריך להבין טעמו. ובנדרים יש מקום לתרץ כהנה"מ שם משום דבנדרים מעייל נפשיה לספיקא וגם שם הוא דוחק דהא גם בהקדש מעייל נפשיה לספיקא כמפורש שם בנה"מ וכתב בתשובתו שגם בהקדש אינו לעולם משום דגם בהקדש הולכין אחר משמעות הפחות שבלשונו שלכן באומר עשרונות מביא רק שתים וא"כ צריך לומר שהיותר ממשמעות הפחות אינו בכלל לשונו כדבארתי וא"כ גם בנדרים לא יאסר לעולם אם הוא יותר ממשמעות הפחות. אך בנדרים יש לתרץ עוד כתירוץ הר"ן בנדרים דף ד' בד"ה משום על מה שלא ילפינן נדרים מנזירות שסתם יהיה ל' יום משום דנדר כולל גם נדרי הקדש ובהקדש הא קדוש עולמית ילפינן נמי מינייהו נדרי איסור דשפיר דמי לאקושי נדרים להדדי. וכ"כ יש לתרץ נמי על מה שנדרים שאני להרא"ש מכל דבר שסתמא אינו לעולם משום דהוקש להקדש למזבח שקדוש לעולם. וגם יש לתרץ כתירוץ הגמ"ר דשבועות הובא בט"ז יו"ד סי' רי"ט על קושיא דנזירות דרק מה שאוסר עצמו סברא הוא שלא שעבד עצמו אלא בפחות ולא נדרים דאוסר חפצא עליו וכ"כ יש לתרץ גם מהתחייבות לזון שהוא מחייב עצמו. אבל הרא"ש בשבועות דף כ"ט סובר שגם בשבועות סתם הוא לעולם והובא בש"ך שם מטעם שכתב דאיזה זמן תתן קשה מ"ש מהתחייבות לזון שהוא להפחות שאפשר נהי שמנזירות דיהיה ל' יום לא קשה דשבועות לא הוקשו לנזירות וגם יש לחלק מנזירות כתירוץ הד"מ שנכון מאד משום דנזירות יש לה קצבה ל' יום עיין שם אבל שיהיה סגי בשעה אחת כבכל דבר קשה.

ולכן מסתבר שהרא"ש מחלק בין לעשות איזה דבר או שלא לעשות. דבלעשות כמו לזון וכדומה סובר דסגי בשעה אחת אבל שלא לעשות יהיה לעולם. וטעם גדול יש דהא אף להרא"ש יש במשמעות הלשון גם לעולם

רק מחמת שגם שעה אחת יש במשמע הלשון הוי יד בעה"ש = בעל השטר = על התחתונה לכן מה שצריך לעשות ידו על התחתונה דכשרוצה לעשות צריך לידע בברור אם יכול לעשות דעשיה נחשב דבר חדש לכן כשרוצה לאכול פירות צריך לידע בברור שנסתלק האיסור. וכן יש לפרש בכוונת הרא"ש שבועות /דף כ"ט/ שכתב שלא מסתבר שלא יאסר אלא רגע אחד דלכאורה קשה דמ"מ יאסר רק בפחות שמסתבר. אלא כוונתו דאין מסתבר בברור להשלים הזמן ברגע אחד אף שודאי אפשר הוא גם על רגע אחד דמ"ש משמוש והנקה רגע אחד, דשעה לאו דוקא דאותה הראיה שהביאו התוס' גיטין דף ע"ה ד"ה ורמינהו שיום לאו דוקא ישנה גם להוכיח ששעה לאו דוקא. אך כוונתו שאין מסתבר שיהיה בברור על רגע אחד ולכן מזה הטעם ממש לא מסתבר בברור על שום זמן כדאמר לעיל מזה דאיזה זמן תתן וא"כ איך יוכל לעשות מעשה כשאינו יודע בברור שהותר לכן הוא לעולם כדבארתי. וכן כשרוצה לתבוע מאשתו נדר ושבועה ושיהיה לו דו"ד צריך לידע בברור והרי לא היה זמן ואפשר לעולם ולכן רק בהתחייבות ליתן ולזון שאדרבה התובע שיעשה לו התחייבותו צריך שיאמר שהוא לעולם סובר הרא"ש שהוא צריך לידע בברור והרי אפשר שהוא רק לשעה.

וא"כ גם בפועל שכל זמן שלא יסלקנו צריך לשלם לו אף כשלא יתן לו עבודה וצריך לעשות מעשה לסלקו וכיון שלא היה זמן אינו יכול דאולי הוא לעולם.

ענף ג. ועוד מסתבר לומר דאף להרא"ש הוי לשון סתם לעולם אך סובר דהא אין הכרח לפרש דלעולם צריך לזון די שגם לפרש שבמשך לעולם יזון אותו שעה אחת וכיון דיד בעה"ש עה"ת = על התחתונה = סגי בשעה אחת כמו לר' אשי בשמוש והנקה בגיטין. וא"כ אינו שייך לכלול כל החיים או איזה זמן באופן זה שיהיה שעה אחת אלא כשהשעה אינה קבועה שיכול לעשות באיזה שעה שירצה מזמן שקבע או מלעולם. אבל כשנתחייב על שעה קבועה ודאי אין שייך כלל לכלול עוד זמן או לעולם להמעשה. ולכן בנדר שנאסר תיכף דהא תיכף אסרו בקונם וכן בשבועה הוי זה כשעה קבועה ואם הוא רק שעה אחת מה שייך לכלול יותר זמן או לעולם לזה. לכן כיון שסתם הוא לעולם מוכרחין לומר דנאסר לעולם. וכן הוא בפטור נדר ושבועה וסלוק דו"ד = דין ודברים =. וא"כ גם בפועל ששכרו סתם שצריך שיתחיל תיכף או מזמן ידוע לעבוד אם היה זה רק לשעה לא שייך לכלול זמן יותר או לעולם לכן כיון שסתם הוא לעולם הויא בהכרח השכירות לעולם.

וראיה מהא דהוצרך רבא במקרי דרדקי שתלא טבחא ואומנא וספר מתא לענין לסלקם דוקא באפסידו שהוא פסידא דלא הדר בב"מ דף ק"ט אבל בל"ז אין יכולין לסלקם. ואין לומר דאיירי דוקא בשל כל בני מתא דהא רוניא היה רק שתלא דרבינא לרוב הראשונים ומ"מ לא היה יכול לסלקו בלא טעם דפסידא דלא הדר הוא. ואדרבה שיטת הרמב"ם בספ"י משכירות דשל יחיד אינו יכול לסלקו אף בפסידא דלא הדר בלא התראה. ודוחק לדחות דאיירי בקבלו לזמן והיה בתוך הזמן דלא הוזכר זה לא בגמ' ולא בפוסקים. וגם שתלא מפורש שם שהוא לעולם. וגם אומנא אם הוא מוהל נמי הוא לעולם מדין החזיק במצוה עיין באו"ח ס"ס קנ"ג וברעק"א שם. וא"כ גם בכולהו שנקט בהדייהו הם לעולם. ולכן יותר משמע כדבארתי שאף בסתמא אינו יכול לסלקו לעולם ואף בלא מנהג שלא הוזכר שהיה שם מנהג שלא לסלק משום דבכל אופן אין יכולין לסלק בלא טענה ברורה.

והנה כ"ז הוא אף בלא ידוע מנהג המקום שאין מסלקין בלא טענה אלא לעצם הדין אבל בידוע מנהג המקום או אף רק מנהג בית החרשת או אף רק מנהג האיש הזה שכששוכרין פועלים אין מסלקין אותם בלא טענה ועובדים אצלם לעולם אין צריך כלל למה שבארתי שפשוט וברור הוא שסתמא אצלו הוי כהתנו לעולם. ואין

חלוק בין אם נעשה המנהג ע"פ חכמי העיר או נהגו מעצמן וגם אף אם נהגו בלא כוונה כלל רק מחמת דמהיכי תיתי יסלקנו כיון שצריך לו דבכל אופן שיהיה הוא כהתנו ששוכרו לעולם דסתם שכירות הוא אדעתא דמנהגא. ול"ד כלל למנהגים אחרים שהם עניני קנסות והתחייבות כאלו שלא היה מהני גם התנו מעצם הדין לכן צריך שיהיה נעשה ע"פ חכם אבל מנהגים כאלו שאם היו מתנים היה מהני מעצם הדין גם המנהג הוא עצם הדין ממש דהוי כהתנו. והוא כמו נהגו לזון ונהגו להיפוך מעצם הדין כגון שתהיה הכניסה משל בעה"ב שבר"פ הפועלים שבסתמא הוא כמנהג המדינה שהוא דין תורה ממש וכ"כ כל מנהג באופן שהיה מהני התנו הוא דין תורה ממש. וכמו לענין מכירה סתמא שהמנהג הוא עיקר הדין בהם כדאיתא ברמב"ם סוף פכ"ו ממכירה שעיקר גדול בכל דברי מו"מ שהולכין אחר המנהג והטעם דהוי כהתנו כמפורש טעם זה ברמב"ם פט"ו ממכירה ה"ה ובש"ע חו"מ סי' רל"ב ו'. ולכן אין חלוק איך נעשה המנהג אם ע"פ חכם או מעצמן ואף שאינו מנהג של כל העיר אלא של איש זה דעכ"פ הוי כהתנו כיון ששניהם ידעו מזה.

וגם יש להביא ראיה לזה מהא דר"פ המקבל שא"ר יוסף בבבל נהיגו דלא יהיבו תיבנא לאריסא ופריך למאי נ"מ ומשני דאי איכא אינש דיהיב עין יפה הוא ולא גמרינן מיניה, משמע דרק לאחרים לא גמרינן מיניה אבל הוא עצמו מחוייב ליתן משום דכיון דידוע דהאיש הזה הוא עין יפה הוי סתם קבלנות אצלו לחלוק בתבן משום דהוי כהתנו וממילא אינו יכול לחזור דאם גם האיש הזה אינו מחוייב הי"ל לומר דעין יפה הוא ואינו מחוייב ויכול לחזור בו אף באריס זה או כשיקח אריס אחר בסתמא. ואין לחלק דהתם הוא משום דמן הדין צריך לחלוק בתבן לכן כשנתן ולא קבל עליו המנהג שלא ליתן מחוייב ליתן, דאין לזה טעם דהא בעיר זה שנהגו שלא לחלוק בתבן עכ"פ אינו מחוייב כ"ז שלא התנו. ולכן מוכרחין לומר דאף מנהג של איש זה מהני לגבי איש זה משום דבסתמא הוא כהתנו מאחר שידוע שעושה כן. וא"כ בכל דבר הוא כן. אבל מטעם זה יהיה צריך שיהיה המנהג קבוע וידוע ע"י מה שראינו עד היום שהפועלים ששכר לא סלקם בלא טענה וכמפורש ברמ"א סי' של"א גם למנהגים כאלו.

ומה שהוכיח ר' אביגדור כהן במרדכי ב"ב דף ז' מהא דר"פ הפועלים לאם נהגו שגם בתוך יב"ח יתן מס העיר שאזלינן בתר המנהג נמי הוא מטעם דהתנו ודאי היה מהני מעצם הדין דשכנים לחייבו שיתן מס העיר ולכן כיון שנהגו הוו כהתנו. ואח"כ הביא שלמנהג ההוא א"צ לזה שאף אם הוא מנהג שלא היה מועיל התנו נמי יש לילך אחר המנהג דרשאין בני העיר להתנות ולהסיע על קיצתן אם נעשה ע"פ חכם או שליכא חכם.

ומה שא"ר מנא בירושלמי ר"פ הפועלים ע"ז זאת אומרת מנהג מבטל הלכה כוונתו לענין שמועיל המנהג אף נגד טענת ברי ואף להוציא ממוחזק אף שרוב אינו מוציא כמפורש דין זה בקצה"ח סי' של"א סק"א בסופו והטעם דהוא נחשב כמו מוחזק מאחר דהעולם יחזיקו כדבריו כ"ז שלא ידעו בברור ששינה כדמשמע כן בירושלמי וכן מפרש הפ"מ שם.

ומטעם זה בעובדא שאתא לידנו בפועל בבית מטבחים שידוע שאין מסלקין פועל בלא טענה דנתי בהסכם כל הב"ד שסתמא הוי כהתנו לעולם ולא יכלו לסלקו בלא טענה ולכן מחוייבים להעמידו על משמרתו ורק כשיבררו בידיעה ברורה שהוא בעל מחלוקת שמפריע את העבודה וההנהגה שם יוכלו לסלקו דזהו טענה חשובה וכשלא יבורר אין נאמנים בטענת ברי דהוא נחשב מוחזק ועליהם להביא ראיה כדמשמע מירושלמי שהבאתי.

והנה בעובדא זו היה הפועל עושה סימני כשרות ואמרתי שלכתחילה לא יכלו לסלקו גם מצד דין שררה, שהשגחה על כשרות נחשב שררה שלא גרע מהשגחה על המדות שנחשב שררה כמפורש בקידושין דף ע"ו שריש כורי הוא שררה ופרש"י שהוא ממונה על המדות לענין אמו מישראל וא"כ ה"ה לענין שאין יכולין לסלקו שמפורש ברמב"ם פ"א ממלכים ה"ז שכל שררות אין יכולין לסלקו. וא"כ כ"ש שהשגחה על כשרות הוא שררות. שפירוש שררה הוא שמלאכתו הוא לשמור שלא יעשה בעה"ב רמיה שמוכרח לעשות גם נגד רצון בעה"ב נמצא שאינו עושה מלאכת בעה"ב אלא מלאכת עצמו כשררה על בעה"ב. אך מצד זה היה רק אסור לסלקו לכתחלה אבל מצד טעם הראשון הוא גם מדיני ממון שאף אחר שסלקוהו מחוייבין להעמידו על משרתו ואם לא יעמידוהו חייבין לשלם לו ככל פועל תוך זמנו שיד בעה"ב החוזר על התחתונה. משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן עו

בסלוק פועל ומלמד ממשרתו בלא טענה י"ז טבת תשי"ב. מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר מרדכי פינחס טייץ הגאב"ד עליזאבעט שליט"א.

בדבר הד"ת הנה אחר פס"ד של הב"ד שהיתה ישיבת הב"ד בהסכם שני הצדדים וגם היה בק"ס לציית מה שיצא מהב"ד בין לדין בין לפשר הא ליכא כלל דין שנתחייב לכתוב הטעמים, ובפרט שליכא בזה"ז בכאן ב"ד הנחשב ב"ד גדול. והפס"ד הוא בתקפו ולא אנחנו ולא שום ב"ד אחר יכולין לבטלו. וממילא מחוייבין לשלם לו כפי שיצא מהפס"ד ובפרט שהיה ק"ס גם על הפשר גופא ביחוד. אבל ממכתב כתר"ה ניכר שהוא רק בשביל הבע"ב שלא ירצו לקיים הפס"ד כשלא אכתוב הטעמים לכן אף שידע אני שגם כתר"ה בעצמו אית חילא בידו לברר ההלכה שבשבילה עשינו הפשר הזה אחרי שתסולק הנגיעה מאחר שבכל אופן הפס"ד הוא בתוקפו אף אם תשאר הקושיא, מ"מ לרוחא דמלתא אני כותב הטעם בקצור.

הנה בלא טענה כלל אין יכולין לסלק אף אם נימא כמו שכתב כתר"ה שהיו צריכין למנותו בכל שנה מכיון שעצם הדין בארתי באורך בתשובה אחת ששוכר פועל סתם הוא לכל הזמן שצריך השוכרו כגון בפעקטארי וכן הוא בישיבה שהוא לכל זמן שיתקיימו. אף שרוצים לבטל זה מצד המנהג שמחדשין המינוי בכל שנה להוכיח מזה שמינוהו רק לשנה, ואין זה הוכחה של כלום כי ידוע שלא אירע שיסלקו בלא טענה וא"כ שוברו עמו ובטלה ההוכחה ונשאר כעצם הדין שהוא שכור לעולם. וממילא אף שמנהג בתי ספר של הנכרים שהם מסלקין גם בלא טענה, אינו כלום דיש למיזל בתר מנהג של מקום זה יותר ממנהג המדינה.

שכירות ה"ד, בשם רמב"ן ורשב"א, והוא נלמד בגמ' ע"ע צ" ואי דלא משכח לאגורה כולי' אגרא צעי שלומי.

ויש לעי' לפ"ז בשכר פועלים וקצב לכן כך וכך ליום, ולא פירש להם על כמה ימים הוא שוכר אותם, והנה אם סתמא הוא שכירות לכל הזמן שיטערך צב"כ לפועלים, אי"כ אם צב"כ חזר לריך לשלם להם שכירות של כל יום ויום אם אינם מוצאים להשכר אפי"ג דצב"כ ששכר אותם ג"כ לא היה להם להשכר, ונראה דסתמא אין דעת צב"כ לכך שיהי' קשור לפועל זה כל הימים, אלא כל יום ויום הוא שכירות צפ"ע אם קצבו השכירות כך וכך ליום, ואם קצבו לחדש כל חדש הוי שכירות לעלמו, ואפי"ה אם קצבו השכירות לכל יום, אפשר דחשיב כל ל' יום לשכירות אחת, וכעין דאמרו ר"ב ז' צ' צבחים דלפתוח מלי יום לא אוגרי' אינש, וחלוי' לפי ראות עיני' הדיונים, וכן אם הוא בקבלנות, שבר כך וכך צב"כ אריגת בגד זה, תלוו' לפי ראות עיני' הדיון אם השכירות לכל בגד, או ליום או לחדש.

ואפי"ה היה לו לפועל להשכר והוי דבר האבד, הוי בכלל הספק, דאם אינו שוכר לו אלא ליום, אינו חייב לשלם להם רק כפי היום, ואפי"ה אם הזכיר להם שיתן להם עבודה לזמן ארוך אין כוונתו שהתחלת המלאכה יהי' התחלה לכל הזמן ושיתחייב שכירותם לכל הימים, רק כוונתו שתהי' פסיקא באמירה בעלמא, ובכל יום תהי' התחלת המלאכה קנין ליום זה, אלא דזה האם מפסידים לריך לשלם להם מה שמפסידים שהרי בזמן שמפסידים לריך לשלם להם אף אם היה פסיקא באמירה בלא קנין, ובצ"ע ס"ב צב"כ היתא דאם שכרו למלמד ל' שנה התחלת המלאכה של שנה ראשונה הויה התחלה גם לשני' ונראה דוקא בזמן קצוב כמו צ' שנים אמרינן דחדש שכירות הוא, אפי"ג דקצבו השכירות כך וכך לשנה, אבל בלא נתנו קצבה לדבר נראה דנא הוי התחלת יום זה התחלה לעולם, והרי צב"כ שנים הריכו הפוסקים לאשמעינן, הרי דיש מקום לומר דכיון דפסקו כך וכך לשנה יהי' השכירות שנה שנה אף שגמרו ל' שנה, ועדיין לא השמיעונו הפוסקים אלא בדבר קצוב אבל בדבר שאינו קצוב לא.

ובל זה צב"כ מנהג, אבל אם איכא מנהג הולכין אחר המנהג, דסתמא הוי הפסיקא כמנהג המדינה, [וכן אם יש דינא דמלכותא י"ל דסתמא סמכו כפי דינא דמלכותא וכמ"ש לק' צב"כ ק"ט ס"י ע"י סק"ח צב"כ ה"ד] אבל ד"ד דינא לא שייך בישראל צב"כ צב"כ שאין הדבר נוגע למלכותא ולא אכפת לכו אם מתדייני צב"כ ישראל כפי דין התורה.

עוד נראה דאם לפי הנהגו צב"כ מקום יש לורך זמן למצוא מקום לעבודה, סתמא שכרו לאותן הימים המצטרפים להשגדלות, ומיום שהודיעו שהוא חוזר לריך לקצבו ימים לחיפוש עבודה לפי ראות עיני' הדיון.

וכמו כן הפועל החוזר לריך להודיעו מקום, שימצא פועלים, והוא שוכר לאותן הימים, ועבודה תמידית לעולם דינא כדבר האבד שגם פועל אינו יכול לחזור, ויש ללמוד כן משכירות צב"כ צ"מ ק"א צ'.

והא דאמר צ"מ ק"ע ה' מקרי דרדקי שתלא עבחה ואומנא וספר מתא בולן כמותרין ועומדין, היינו צ"כ מנהג צב"כ שמקצבין אותן לעולם, ואז כיון שהתחילו צב"כ או שאר קנין, אי אפשר לסלקן אלא אי"כ מוצאין מקום אחר צב"כ הפסד, וזה אמרינן דשקלקלו אבדו זכותן דע"מ כן לא שיעבד צב"כ נפשי', עוד י"ל דזהו מלצה על פרנסו הציבור לסלקו לעובת הציבור ולהמנות את ההגון והישר וכדאמר צ"כ כ"א ה' ואיכא אחרינא דגרים עפי מני' נא מסלקינן ל' כ"י ואמרינן שם מוצאין בהוא דגרים והיינו אזהרה לפרנסו הציבור, וכן יחיד יכול לכופ' את הציבור לסלקו ובגמ' שם סמכו הא דרצח הכא לשמעתא דרצח הסם.

ג) ס"י שלי"ג ש"ך סק"ה, דעתו ז"ל נוטה להכריע כדעת ר"ח דמשויכה חספורה עושה קנין צב"כ הפועל, וממילא צב"כ יום דיכול לחזור אינו יכול לעבד את כלי האומנות, ודלא כרמ"א, והנה לכאורה דברי ר"ח צ"ע מני"ל דמשויכה חספורה עושה קנין הלא צב"כ לא אמרו אלא צנתן לו לספר כסף לא נגמר

היו המעות ידועות לו של אינש אינש לחוד, אם נתנו לו לרויין אינש אינש להוד למאן דזבן זבן ואפי"ה אמר דזבן לכולהו, ואם נתנו לו מפורזות והן יודעין שהוא לוקח מעות גם מאחרים, אם לקח סתם זבן לכולהו, ואם חשב לבעל המעות למאן דזבן זבן, ואם נתנו זה צפני זה ויכרינן הדברים שדעתם שיקח חצילה הנתן צב"כ והן יחלקו צב"כ, אפי"ה לקח לבעל המעות זבן לכולהו, ואם הדבר ספק נראה דהוי כדיון זה אומר כולה שלי והשופטין אומרינן שותפין אהנו.

ונראה דהשליח נאמן בכל מה שאומר כדיון שלי"ג כל זמן שהמקח בידו.

סימן כג

א) בסי' כ"א נתבאר, שיש צפועלים צ' קנינים, קנין גופו כעין קנין ע"ע, וקנין של שיעבוד למלאכה, ובכל אחד יש תרי' אפי"ה, שכיר יום, וקבלנות, ובכל אלו יש ג' אפי"ה, חזרה קדם שהתחיל צב"כ, חזרה לאחר שהתחיל צב"כ, חזרה צב"כ האבד, ובכל אלו יש חזרה דפועל וחזרה דצב"כ.

אם הקנה גופו לריך קנין כסף או שטר [אבל ק"ם לא מכני' ואז יש חילוק בין פועל לקבלן, דקבלן כופין אותו למלאכה ופועל יכול לחזור, וצב"כ אינו יכול לחזור וחייב לשלם לו מה שפסק עמו, ואם חזר הפועל נוטל שכרו עד שעת חזרה, ואם חזל מנכה לו צב"כ מה שעתיד לעשות כפי שטר הזול והשאר נותן לפועל [כדעת הקאה"ח, אבל הדבר צ"ע דצמתי ליכא תרי גוויי וצפועל שלא הקנה גופו אינו נוטל אלא צב"כ מה ששעה, ומשמע דגם פועל שהקנה גופו כן וצ"ע] ואם חזר בדבר האבד [בדבר שאינו הפסד ממון כגון חלילים לכלה] שוכר עליו כנגד שכרו או כנגד חצילה, וצב"כ ממון שוכר עליו וגובה מגלימא דעל כחפי', ואפי"ה חזר קדם שהתחיל צב"כ מוצא פועלים מוצא עכשו פועלים, ואילו לא שסמך עליהם היה מוצא פועלים אחרים, [ואמנם דין זה אינו מוכרע וכמ"ש לק' ס"ק כ"ה באורך ולמש"כ שם גם צב"כ ממון אינו שוכר עליהן אלא כנגד שכרן או כנגד חצילה] ואם לא היה מוצא פועלים זולתם דינו כדבר שאינו אבד, ואם היה קבלן וחזר ולא היה צד צב"כ לכופו, אם אינו דבר האבד יד הקבלן על התחובה, ואם הוקרה המלאכה שוכר ציורק ומנכה לו לקבלן משכרו כל מה ששילם לשני, ואם הוא דבר האבד צב"כ הפסד ממון שוכר עליו כדלעיל ואם הוא הפסד ממון גובה ממנו, [ולמש"כ ס"ק אחרים 1234567].

ואם לא קנה גופו רק כדיון פועל שמתחייב צב"כ, אפי"ה קבלן אין כופין אותו לעבוד, אבל ידו על התחובה כשהחזר צו, אבל פועל אין ידו על התחובה צב"כ חזרה, וצב"כ החוזר ידו על התחובה צב"כ פועל צב"כ, אם כבר התחילו צב"כ, וחושב שכרן כשטר שפסק עמכן אפי"ה פסק ציורק.

משך צב"כ כלי אומנות סתמא מתפרש שמקנה פועל גופו וצב"כ מתחייב שכרו, התחילו צב"כ צב"כ קנין סתמא לא הקנו גופן אלא שיעבדו למלאכה.

ב) בעה"ב שחזר צו [במקום דליכא פסידא שלא היו מוצאים להשכר זולתו] אחרי שהתחילו צב"כ, שידו על התחובה, והיינו צב"כ צ' סלעים עשו חליו וחזר צב"כ צ' א"כ הוקרה המלאכה נותן להם סלע, הוצלה ועכשו חליו צ' דינרים, נותן להם ו', יש לעי' צב"כ מוצאים להשכיר עצמם עכשו, אם נותן להם כל שכרם, כיון דמלד הפסד אינו חייב שכרי' זולתו ג"כ לא היו משתכרים, ומלד ידו על התחובה מנכה מה שעתיד לשלם צב"כ גמר מלאכה, ומלשון הרא"ש מוצא דהתחיל צב"כ צב"כ קנין ומתחייב בכל שכרם, אלא שאם מוצאין להשכר אינו חייב לשלם להם והם ישבו בעל, אבל כשאינם מוצאים להשכר נותן להם כל שכרם, אלא שזה שלא עשו מלאכה נותן להם קפועל בעל, וכן הוא צב"כ ס"י שלי"ג וכ"כ צ"מ פ"ע מה'

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קט עמוד א - ב

רוניא שתלא דרבינא הוה, אפסיד, סלקיה. אתא לקמיה דרבא, אמר ליה: חזי מר מאי קא עביד לי! - אמר ליה: שפיר עביד. - אמר ליה: הא לא התרה בי! - אמר ליה: לא צריכא להתרות. רבא לטעמיה, דאמר רבא: מקרי דרדקי, שתלא, טבחא, ואומנא, וספר מתא - כולן כמותרין ועומדין דמי. כללא דמילתא: כל פסידא דלא הדר - כמותרין ועומדין דמי.

רמב"ם הלכות שכירות פרק י הלכה ז

הנוטע אילנות לבני המדינה שהפסיד, וכן טבח של בני העיר שנבל הבהמות, והמקיז דם שחבל, והסופר שטעה בשטרות, ומלמד תינוקות שפשע בתינוקות ולא למד או למד בטעות, וכל כיוצא באלו האומנים שאי אפשר שיחזירו ההפסד שהפסידו, מסלקין אותן בלא התראה שהן כמותרין ועומדין עד שישתדלו במלאכתן הואיל והעמידו אותן הצבור עליהם.

השגת הראב"ד שם

הנוטע אילנות לבני כו' עד הצבור עליהן. א"א וכן נמי אם שתלא דיחיד עכ"ל.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן קלח

בענין זלזול בלמודים עם התלמידים מחמת שאין משלמין שכירותם כראוי כ"ד טבת תשי"ג. מע"כ ידידי הרה"ג מו"ה ר' יוסף הלוי עליאש שליט"א שלום וברכה.

בדבר אם רשאי מלמד בהשיבה להתאחר בזמן הלמודים שנקבעו בהטענה שלפי השכר וסדר התשלומין רשאים גם הם לזלזל בעבודתם.

הנה פשוט שטענה זו וכיוצא בה אינו כלום דהא בעצם, השכירות אינו בעד פעולת הלמודים ככל פועל דהא בעד הלמוד אסור ליקח שכר אלא שהוא שכר בטלה היינו שיניח כל עסקים ומלאכות משעות אלו כדי שיהיה לו פנאי ללמד עם התלמידים כדאיתא בסי' רמ"ו בש"ע יו"ד סעי' ה' ומכיון שהוא בטל ממלאכה בשביל זה מחוייב גם בעצם מדינא ללמד עמהם שהוא כחויב שחייבה תורה שאף רגע אחד אינו רשאי לבטל. ואף מלמדי מקרא שרשאים ליטול שכר הוא רק על פסוק טעמים והשמור כדאיתא בנדרי' דף ל"ז אבל על התורה שמלמדים הוא גם מחויב התורה ובהזמן שמבטל המורה הוא בטול גם מלמוד התורה. ואף מי שאין לו במה להתפרנס ששרי אף בלא שכר בטלה דמוכח כגון שהיה בטל ממלאכה גם בלא זה שנמצא שהשכר הוא על פעולת הלמוד נמי עכ"פ מאחר שלומד בשעות אלו הוא מחוייב גם מדין התורה ללמד לא רק בשביל השכירות ולכן ברור שאף אם מנהלי הישיבה ששכרוהו ימחלו לו וירשוהו לבטל אינו רשאי ויש להחשיבו בכלל מתרשל בלמודו. ועיין בתוס' בב"ב דף כ"א דאף למ"ד דשבשתא ממילא נפקא נחשב פסידא דלא הדר משום שנמצא שנתבטלו באותה שעה

חזינן כמה יש להקפיד על בטול זמן דתינוקות ולכן ודאי כל מורה בין תורה שבכתב בין תורה שבע"פ מחוייב שלא לבטל אפילו משהו ממה שא"צ לתינוקות בשעות שהוקבעו ללמוד עמהם.

אבל כל זה הוא לאיסורא ולא לענין לסלק דבשביל בטול זמן קצר מאחר שעכ"פ הרבה נפרצו בזה במדינתנו אין יכולין דהוי כנתרצו אדעתא דהכי אף שהוא שלא כדין אף שהתוס' ב"ב איירו גם לענין סלוק ונמצא שמעצם הדין דגמ' יש לסלק אבל מאחר שבכאן נפרצו בזה אין יכולין לסלק וגם אין בידנו להעמיד הדין על תלה. אבל כל מורה אשר הוא ודאי ירא שמים צריך לחוש לנפשו שלא יעשה מלאכת ה' רמיה ח"ו וצריך ליזהר שלא להתאחר כלום אם לא באונס גמור באופן שרשמא פטריה. ועיין בש"ע יו"ד סי' רמ"ה סעי' י"ז שגם בשביל בטול עת אין להושיב מלמד אלא בעל יראה.

וטענת שאין משלמין בזמן בכלל אינה טענה אף לפועלים דמאחר שעכ"פ נשאר לעבוד צריך לעבוד באמונה והוא יתבע שכרו כ"ז שלא התנה שבשביל שאין משלמין בזמן גם הוא יזלזל בזמן עבודתו והסכים לזה השוכרו. וראיה קצת מיעקב אבינו שממנו לומדים הלכות שמירה בס"פ הפועלים. אך במלמד לא יועיל אף תנאי כדלעיל. ידידו מוקירו, משה פיינשטיין

רמ"א חו"מ סימן שלג סעיף ה

מלמדין, דינן כשאר פועלים שצריכין לעשות כמנהג להשכים או להעריב, כמו שנתבאר סימן של"א, ואסור לעשות מלאכתו עם הלמוד או לנעור בלילה יותר מדאי, או להרבות במאכל, וכל המשנה ידו על התחתונה ומעברין ליה (מרדכי פ' האומנין בשם הירושלמי והגהות מיימוני סוף הלכות שכירות). שכר עצמו לזמן יש לו דין פועל; אבל אם שכר עצמו ללמוד ספר או חצי ספר, יש לו דין קבלן (הגהות מיימוני פ"ט).

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמה סעיף יז

מלמד תינוקות שמניח התינוקות ויוצא או שעושה מלאכה אחרת עמהם, או שמתרשל בתלמודו, הרי זה בכלל: ארור עושה מלאכת ה' רמיה (ירמיה מח, י). לפיכך אין להושיב מלמד, אלא בעל יראה, מהיר לקרוא ולדקדק. הגה: ואין למלמד לנעור בלילה יותר מדאי, שלא יהיה עצל ביום ללמד. וכן לא יתענה, או לעצור במאכל ומשתה, או לאכול ולשתות יותר מדאי, כי כל אלו הדברים גורמים שלא יוכל ללמד היטב. וכל המשנה, ידו על התחתונה ומסלקין ליה. (מרדכי פ' האומנין מהירושלמי). ושאר דיני מלמד, עיין בחו"מ סימן של"ד ושל"ה.

שו"ת מנחת יצחק חלק ד סימן עה

בנדון לסלק מורה לימודי הקודש ממשמרתו.

ב"ה יום ב' יתרו תשכ"ג לפ"ק מנשסטר יצ"ו. שוכט"ס לכבוד ידי"נ הרב וכו' אחדש"ת וכו', וע"ד השאלה שכתב בזה"ל: בנוגע למורה לימודי קודש בבית הספר, אם יש כח להנהלת בית הספר לסלק אותו ממשמרתו, במקום שאין כאן טענת פשיעה בלימודו, וגם אין כאן מי שלומד עם התלמידים ביותר טוב, רק שיש למנהל, שיטה

חינוכית אחרת מן המורה, ואינו נוח באופן שיטת הלימוד של המורה, - והשאלה היא, באופן, שהמורה קבל המשרה, בדעת שישאר שם בבחינת לעולם, וגם הוא במקום, שיהי' קשה להמורה, למצוא מלמדות אחרת באותו מקום, רק יצטרך לעקור דירתו למקום אחר עכ"ד.

(יב) אמנם בכל זה, מש"כ כ"ת ביפוי כח המלמד, שאין כאן טענות שהוא פושע בלימודיו, וגם וכו', רק שיש למנהל שיטה חינוכית אחרת, מן המורה, ואינו נוח באופן שיטת הלימוד של המורה עכ"ד, - לדעתי תקנתו זה קלקלתו, דל"ה בזה יפוי כח להמורה, אלא אדרבה גרע כחו בזה, דזה הוי כמו דאיתא ברשב"א הנ"ל שם, בטענה שיעשה מלאכתו כראוי, דאם האמת כן, הדין עם הבעה"ב, כן הכא, בודאי, כל מורה נכנס למשמרתו, אדעתא דהכי, לציית להמנהל, בעניני חינוך, ואף אם לא התנה בפירוש סתמא כפירושו (אם לא שיש להמנהל שיטה שלא כהלכה) בכה"ג, ועי' ש"ע ונו"כ (או"ח סי' נ"ג), דאל"כ בטל כח השלטון, ויוכל לבוא לידי הפקרות בכל המוסד, ואם שיטה חנוכית של המנהל, ל"ה שיטה דחוי', ושלא כהלכה, בודאי מחויב המורה לשנות שיטתו - שזה בידו - לשיטת המנהל, אבל בודאי אין לעשות דינא לנפשי', ויש להציע הענין לפני ב"ד כנלענ"ד.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כא עמוד א

ואמר רבא: האי מקרי ינוקי דגריס, ואיכא אחרינא דגריס טפי מיניה - לא מסלקין ליה, דלמא אתי לאיתרשולי. רב דימי מנהרדעא אמר: כ"ש דגריס טפי, קנאת סופרים תרבה חכמה.

ערוך השולחן יורה דעה סימן רמה סעיף יח-יט

וכתבו הרמב"ם והטור וש"ע בסעי' י"ח אם יש כאן מלמד שמלמד לתינוקות ובא אחר טוב ממנו מסלקין הראשון מפני השני עכ"ל ונראה דה"ה בהדין הקודם שהרי השני טוב ממנו ויש מי שאינו אומר כן [עי' פ"ת סקי"א] ולא נהירא ודע שדין זה הוא בגמ' שם והכי איתא שם ואמר רבא האי מקרי ינוקי דגריס ואיכא אחרינא דגריס טפי מיניה לא מסלקין ליה דילמא אתי לאיתרשולי כלומר יתפאר בלבו שאין כמותו ויתרשל וכו' [רש"י ד"ה דילמא] רב דימי אמר כ"ש דגריס טפי קנאת סופרים תרבה חכמה וקיי"ל כרב דימי:

ומשמע להדיא דגם אם לומד בשכר מסלקין ליה דאל"כ היה להם לפרש וכן מבואר להדיא מלשון הש"ס והפוסקים דאפילו באמצע הזמן מסלקין ליה דבסוף הזמן לא שייך סלוקיה כיון דנגמר זמן השכירות ועוד דא"כ היה להפוסקים לבאר זה וא"כ לכאורה אינו מובן למה יגרע המלמד משאר פועל דאין בעה"ב יכול לחזור בו באמצע זמן שכירותו כשאינו מוצא מום במלאכתו דאטו אם יש בעל מלאכה גדול ממנו יסלקנו לזה בתוך זמנו והרי רק פועל יכול לחזור בו בתוך הזמן משום כי לי בני"י עבדים כמ"ש בח"מ סי' של"ג ומזה ראייה למה שחדשנו בח"מ שם סעי' ח' דגם הבעה"ב יכול לחזור בו כמו הפועל והבאנו זה מירושלמי ע"ש ובארנו שם טעם הדבר ע"ש ולפ"ז א"ש דהמלמד יש לו דין פועל וא"כ יכול הבעה"ב לחזור בו ולכן כשיש תועלת להתינוק בתורה התירו לו חכמים לשכור מלמד אחר טוב ממנו ושם נתבאר דהמלמד דינו כדין פועל ע"ש:

Too see the [חזון איש](#) regarding termination notice [click here](#)

Too see Reb Moshe regarding who to lay off [click here](#)

שו"ת הרשב"א חלק ו סימן קצא

עוד כתבת שנסתפקת בפ' דיני ממונות (ד' ל"ו ע"ב) שאין מושיבין בסנהדרין זקן אם דוקא אין מושיבין לכתחילה אבל אם הושיבוהו קודם שנזדקק ונזדקק אין מעבירין אותו או דילמא אפי' ישב קודם שנזדקק ונזדקק מעבירין אותו.

נ"ל דכל שהוא תלוי בסבה כל שישנה לסבה ענין נגרר אחר הסבה וסבת הזקנה האכזריות. ולפי' אין מושיבין אותו אחר שנזדקק בדין של סנהדרין שהרי נתחדשה לו הסבה הגורמות. וכ"נ לכאורה מלשון רש"י ז"ל שכתב זקן שכבר שכח צער גידול בנים ואינו רחמני וסריס נמי אעפ"י שנסתרס עכשיו מסלקין אותו כך נ"ל.

שו"ת מהר"י מברונא סימן פה

נשאלתי שהחזן מתי יפסול הקול: והשבתי שהשיר עבודה היא כמו שיר של לויים על הקרבנות וצריך לבסומי קלא שנא' ויהי למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד. ופרש"י בפ"ק דחולין (כד ב) שיהא נשמע כאילו הקול קול אחד, וכשאנו יכול לבסם הקול אז נפסלו לוויים בקול, ותפלה במקום קרבן, והשיר לעבודה שנאמר הבורח בשירי זימרה, לכן כל זמן שקולו הולך כפשוטו כשר אבל אם הקול נשמע כאילו הוא מרתת ושבור פסול לחזן:

תשובות והנהגות כרך א סימן תט

שאלה: שוחט וכן מזכיר בקהלה במשך שנים הרבה והפסיקו לעבוד האם חייבים לתת להם פנסיה

בספר "פאת שדך" (מידידי הגר"ש מונק זצ"ל) מביא עובדא מהגר"א גרוסברד זצ"ל שנקרא לדון בדין תורה אצל הגאון רבי מנדל זק זצ"ל על חזן שדרש פנסיה ומיאנו להתפשר לתת לו, והגר"מ זק זצ"ל חייבם לשלם מפני שבגמרא (ב"מ פ"ג א) מוכח שלאדם חשוב כייפין על לפנים משורת הדין, והוא הדין לציבור שראוי להם להתנהג כאדם חשוב וכופין אותם לעשות כן.

אמנם עיין ב"חשן משפט" (י"ב ס"ק ב') ברמ"א שאין כופין על לפנים משורת הדין, ובפתחי תשובה שם מביא פוסקים הרבה שכופין עכ"פ בעשיר וע"ש שביאר דאין פלוגתא בזה ולכו"ע אין כופין בשוטין רק אומרים לו אתה חייב לשלם וכיו"ב בדברים עי"ש, ולפי זה נראה שאם במדינה רובם ככולם נוהגין במנהג טוב לפנים משורת הדין, הציבור בודאי חייבין בזה וכופין על כך בדברים (ואולי כפייה ממש לדעת מקצת פוסקים) ע"ש, ואם כן גם בפנסיה במקומות שמקובל שפועל מקבל פנסיה ראוי לציבור לא לזוז מהמנהג ויש בזה גם חילול השם ומורים להם כן מדינא.

אמנם כאן בדרום אפריקא מפטרים רובם ככולם בלי פנסיה, ולמה לציבור להתחסד מכספי צדקה, ואף שבחינוך מביא מדין הענקה (מצות תפ"ב) יסוד לשלם גם לשכיר הענקה אף שאינו עבד מ"מ יש לנהוג כן ממוסר ודרך

ארץ, מ"מ פשיטא שאין כופין על כך אלא זהו מדת מוסר ודרך ארץ לבד, וכדמפרש החינוך "ישמע חכם ויוסיף לקח" לעשות כן.

ולפי זה נראה במקום שנהוג ומקובל לשלם לעובד פנסיה (כמו בארץ ישראל היום), הציבור חייבין אף אם אינו אלא לפני משורת הדין ומורין להם כן, אבל במקום שאין נותנים, רק העובד שירת בנאמנות שנים הרבה ודורש התחשבות, מדת המוסר ודרך ארץ להתחשב בטענתו ולשלם לו סכום בפיטורו או כפנסיה להפיס דעתו, ומותר לתת גם מכספי ציבור שמכבדים בכך הציבור ומעלים כבודם, ונקרא צרכי ציבור, אבל אי אפשר לחייבם על כך במקום שלא נהגו רובם כן.

ומיהו עכ"פ אף שאין כופין בודאי ראוי הוא לשלם וכבר הבאנו מש"כ החינוך במצות הענקה (תפ"ב) שלומד ממצות הענק תעניק לעבד עברי, שגם לשכיר אף שאינו עבד ראוי לשלם לו מענק, וכ"ש כאן שעבד לציבור שנים הרבה ראוי להענקה, ואני רואה כחילול השם לפוטרו בלי כלום, ובפרט עכשיו שאינו מסוגל כ"כ לעבודה ויצטרך ח"ו לחזור על הפתחים צריך לחייב הציבור לשלם לו פנסיה ואין עניות לציבור.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף יב עמוד ב

תנו רבנן: אירע בו פסול ומינו אחר תחתיו - ראשון חוזר לעבודתו, שני - כל מצות כהונה גדולה עליו, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: ראשון - חוזר לעבודתו, שני - אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט. אמר רבי יוסי: מעשה ביוסף בן אלם בציפורי שאירע בו פסול בכהן גדול, ומינוהו תחתיו. ואמרו חכמים: ראשון - חוזר לעבודתו, שני - אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט. כהן גדול - משום איבה, כהן הדיוט - משום מעלין בקודש ולא מורידין.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כז עמוד ב – דף כח עמוד א

תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע, אמר לו: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר ליה: רשות. בא לפני רבן גמליאל, אמר לו: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו: חובה. אמר לו: והלא רבי יהושע אמר לי רשות! אמר לו: המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש. כשנכנסו בעלי תריסין, עמד השואל ושאל: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר לו רבן גמליאל: חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שחולק בדבר זה? אמר ליה רבי יהושע: לאו. אמר לו: והלא משמך אמרו לי רשות! אמר ליה: יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בק! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: אלמלא אני חי והוא מת - יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי - היאך יכול החי להכחיש את החי? היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: עמוד! ועמד.

אמרי: עד כמה נצעריה וניזיל? בראש השנה אשתקד צעריה, בבכורות במעשה דרבי צדוק צעריה, הכא נמי צעריה, תא ונעבריה וכו'. אמר לו רבי עקיבא: רבי יהושע, נתפייסת? כלום עשינו אלא בשביל כבודך! למחר אני ואתה נשכים לפתחו. אמרי: היכי נעביד? נעבריה - גמירי: מעלין בקדש ואין מורדין! נדרוש מר חדא שבתא

ומר חדא שבתא - אתי לקנאווי! אלא: לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתין, ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא. והיינו דאמר מר: שבת של מי היתה - של רבי אלעזר בן עזריה היתה

בספ משנה שופטים הלכות מלכים ומלחמות פ"א רדב"ו

נפסק. וז"ל דהיי מלי כעשה כן דרך אומנות אבל אם עשה דרך שחוק כדרך הכתובים שמספרים זה את זה אין בכך כלום, והיינו דקאמר משום דזיל אומנתייהו, אלמא מותרת אומנות נעטו בה:

ז כשמעמדין המלך וכו'. ידועלמי בשקלים פרק י"ג שפוחת (ה"א): ומאחר שמושחין המלך וכו' הניח בן קטן וכו': וכל הקודם בנחלה וכו'. דלמדין בכתובות פ' הטשא (ק): שאמר [רבי] אע"פ ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא לפי שהיה הגדול וגם ציהושפט כתוב ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור. הרי דען גדול קודם לקטן: ולא המלכות בלבד וכו'. כספרי (הגמ"ו) שנינו הוא וציו שאלם מת בני עומד תחתיו ואין לי אלא זה בלבד מניין לל פרטי ישראל שנייה עומדין תחתיו ת"ל בקרב ישראל כל שהוא בקרב ישראל בני עומד תחתיו. ובת"כ (ט) תניא וניס לא היו להם הא אם היו להם בניס הם היו קודמים אע"פ שלא היו שקולי כאלעזר ואיתמר. ובפסקתא (ט) והוא שיהא נוהג כמנהג אבותיו: היה ממלא וכו'. בפרק הנושא (ק): אמרו שרין גמליאל לא היה ממלא מקום אבותיו ואפילו הכי מינהו תחתיו ופריך תם ורבי מ"ט עבד הכי נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה ביראת תטא ממלא מקום אבותיו הוא. וכל מי שאין בו וכו' כיון שנמשח דוד וכו' ח נביא שהעמיד וכו'

מאלו יום אחד נפסל: ז כשמעמדין המלך מושחין אותו בשמן המשחה. שני ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו. מאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו ולבניו לעולם, שהמלכות ירושה להם שני למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל: הניח בן קטן משמרין לו המלוכה עד שייגדיל, כמו שעשה יהודע ליואש. וכל הקודם בנחלה קודם לירושת המלוכה. והבן הגדול קודם לקטן ממנו: ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המנויין שבישראל ירושה לבנו ולבן [ג] בנו עד עולם, והוא שיהיה הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה. היה ממלא ביראה אע"פ שאינו ממלא בחכמה מעמידין אותו במקום אביו ומלמדין אותו. וכל מי שאין בו יראת שמים אע"פ שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למנוי מן המנויין שבישראל: כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות, והרי המלכות לו ולבניו הזכרים הכשרים עד עולם. שני כסאך יהיה נכון עד עולם. ולא זכה אלא לכשרים שני אם ישמרו בניך בריתי. אע"פ שלא זכה אלא לכשרים לא תכרת המלכות מזרע דוד לעולם, הבטיחו הקב"ה בכך שני אם יעזבו בניו בריתי ובמשפטי לא ילכו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם וחסדי לא אסיר מעמו: ח נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרכי התורה והמצוה ונלחם מלחמות י"י, הרי זה מלך וכל מצוות המלכות נוהגות בו. אע"פ שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך. שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך וכו'

תחמיהם ת"ל הוא ומיו בקרב ישראל כל שהם בקרב ישראל בני עומד תחתיו: והבן הגדול קודם וכו'. כתובות פ' הנושא (ק): כפתייתו של רבי אמר אע"פ ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא אמר לוי זריכה למימר א"ר שמעון בר רבי זריכה לך ולמטלטלתך מאי קשיא ליה הא קרא כתוב ואת הממלכה נתן ליהורם בני כי הוא הבכור הוא ממלא מקום אבותיו הוא רבן גמליאל אינו ממלא מקום אבותיו ורבי מ"ט עבד הכי נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה ביראת תטא ממלא מקום אבותיו הוא. ותבארו דברי רבינו: כיון שנמשח דוד וכו'. כספרי (ט) וכן הוא אומר (ועתה) [ואתה] אם תלך בתקותי כאשר הלך דוד אביך וגו': ח נביא שהעמיד וכו'. זה מבוואר מן הכתוב ורין שיהא צווי ה' כאשר היה מעשה דלמיה השלוי (מ"א ט) ואלישע שמשח את יהוא בן נמשי (מ"ב ט): * ע"י הערה לה"ג.

הגהות מיימוניות

מפני שדורשים מנובחרים שנאריך עכ"ל ע"כ: [ג] כספרי (שופטים פ"ו) שמת כל ישראל הויין למלכות חכם שמת אין לנו כיוצא בו. ובמס' שמחות (פ"ח) מלכים מתים מניחין כתרין לנתיבן עשירים מתים מניחין עשרם לנתיבן וכו'. ועוד תניא בת"כ (א"מ פרק ה) לכהן תחת אביו מלמד שהבן קודם לכל אדם יכול אע"פ שאין ממלא מקום אביו ת"ל ואשר ימלא את ידו בזמן שממלא מקומו של אביו הוא קודם לכל אדם אם אינו ממלא מקומו של אביו יבא אחר וישמש תחתיו. ועיין בפרק הנושא (ק): ע"כ:

* פ"ג ה"ה ולפניו גם כנגדי ד"ג ע"א.

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן עה

בענין שוכר פועל סתם אם הוא לכל זמן שיצטרך או לא.

ענף א. בדבר בעל בית חרשת שהוא צריך תמיד לפועלים וכן מי שצריך לעוזר ומשרת תמיד בחנותו ובביתו ושכר פועל ומשרת בסתם אם הוא לכל זמן שיצטרך דהוא לעולם וממילא אינו יכול בעה"ב לחזור בו ולסלקו דהוא כבתוך הזמן, או דכיון דלא התנו איזה זמן הוי בכל יום זמנו ויכול לסלקו בכל עת שירצה וכו'.

והנה כ"ז הוא אף בלא ידוע מנהג המקום שאין מסלקין בלא טענה אלא לעצם הדין אבל בידוע מנהג המקום או אף רק מנהג בית החרשת או אף רק מנהג האיש הזה שכששוכרין פועלים אין מסלקין אותם בלא טענה ועובדים אצלם לעולם אין צריך כלל למה שבארתי שפשוט וברור הוא שסתמא אצלו הוי כהתנו לעולם. ואין חלוק בין אם נעשה המנהג ע"פ חכמי העיר או נהגו מעצמן וגם אף אם נהגו בלא כוונה כלל רק מחמת דמהיכי

תיתי יסלקנו כיון שצריך לו דבכל אופן שיהיה הוא כהתנו ששוכרו לעולם דסתם שכירות הוא אדעתא דמנהגא. ול"ד כלל למנהגים אחרים שהם עיני קנסות והתחייבות כאלו שלא היה מהני גם התנו מעצם הדין לכן צריך שיהיה נעשה ע"פ חכם אבל מנהגים כאלו שאם היו מתנים היה מהני מעצם הדין גם המנהג הוא עצם הדין ממש דהוי כהתנו. והוא כמו נהגו לזון ונהגו להיפוך מעצם הדין כגון שתהיה הכניסה משל בעה"ב שבר"פ הפועלים שבסתמא הוא כמנהג המדינה שהוא דין תורה ממש וכ"כ כל מנהג באופן שהיה מהני התנו הוא דין תורה ממש. וכמו לענין מכירה סתמא שהמנהג הוא עיקר הדין בהם כדאיתא ברמב"ם סוף פכ"ו ממכירה שעיקר גדול בכל דברי מו"מ שהולכין אחר המנהג והטעם דהוי כהתנו כמפורש טעם זה ברמב"ם פט"ו ממכירה ה"ה ובש"ע חו"מ סי' רל"ב ו'. ולכן אין חלוק איך נעשה המנהג אם ע"פ חכם או מעצמן ואף שאינו מנהג של כל העיר אלא של איש זה דעכ"פ הוי כהתנו כיון ששניהם ידעו מזה.

ומטעם זה בעובדא שאתא לידנו בפועל בבית מטבחים שידוע שאין מסלקין פועל בלא טענה דנתי בהסכם כל הב"ד שסתמא הוי כהתנו לעולם ולא יכלו לסלקו בלא טענה ולכן מחוייבים להעמידו על משמרתו ורק כשיבררו בידיעה ברורה שהוא בעל מחלוקת שמפריע את העבודה וההנהגה שם יוכלו לסלקו דזהו טענה חשובה וכשלא יבורר אין נאמנים בטענת ברי דהוא נחשב מוחזק ועליהם להביא ראיה כדמשמע מירושלמי שהבאתי.

והנה בעובדא זו היה הפועל עושה סימני כשרות ואמרתי שלכתחילה לא יכלו לסלקו גם מצד דין שררה, שהשגחה על כשרות נחשב שררה שלא גרע מהשגחה על המדות שנחשב שררה כמפורש בקידושין דף ע"ו שריש כורי הוא שררה ופרש"י שהוא ממונה על המדות לענין אמו מישראל וא"כ ה"ה לענין שאין יכולין לסלקו שמפורש ברמב"ם פ"א ממלכים ה"ז שכל שררות אין יכולין לסלקו. וא"כ כ"ש שהשגחה על כשרות הוא שררות. שפירוש שררה הוא שמלאכתו הוא לשמור שלא יעשה בעה"ב רמיה שמוכרח לעשות גם נגד רצון בעה"ב נמצא שאינו עושה מלאכת בעה"ב אלא מלאכת עצמו כשררה על בעה"ב. אך מצד זה היה רק אסור לסלקו לכתחילה אבל מצד טעם הראשון הוא גם מדיני ממון שאף אחר שסלקוהו מחוייבין להעמידו על משרתו ואם לא יעמידוהו חייבין לשלם לו ככל פועל תוך זמנו שיד בעה"ב החוזר על התחתונה. משה פיינשטיין.

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן רו

נוהגין ברוב תפוצות ישראל לכתוב שטר הרבנות על זמן, יש על ג' שנים ויש על חמשה שנים, ומ"מ מעולם לא נשמע שאחר כלות הזמן ההוא יצא נקי מרבנותו. וטעם המנהג הוא עפ"י מ"ש בש"ע ח"מ סי' של"ג ס"ג שאסור לפועל ומלמד לשכור עצמו יותר מג' שנים דא"כ יצא מכלל שכיר ונכנס לכלל עבד ואסור למכור עצמו בעבד עברי ע"ש, והנה זמן ג' שנים לשכיר נפקא להו מקרא בישעי' [ט"ז - י"ד] שלש שנים כשני שכיר, משמע דסתם שני שכיר הם ג' שנים שם ג' ובתורה כתיב [דברים ט"ו - י"ח] בעבד עברי כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים היינו פעמיים כשני שכיר וכנ"ל, ולפירוש זה אסור להשכיר עצמו ביותר משלש שנים, אך רש"י בחומש עפ"י ספרי פירש משנה שכר שכיר שעבד עברי עובד ביום ובלילה דמוסר לו שפחה כנענית, וגם התם בישעי' בפסוק שלש שנים כשני שכיר פירש ג"כ פירוש אחר ע"ש, א"כ אינו מוכח לאסור יותר מג' שנים רק שלא יהיה מושכר

לשש שנים וע"כ יש כותבין שטר הרבנות על שלש שנים ויש על חמש שנים אבל סתם אין כותבין: וברמ"א י"ד ס"י רמ"ה בשם הכל בו, שאין לסלק שום רב חוץ אם המנהג בעיר להחליף ההתמניות א"כ גם הרב כשעבר זמנו יחליפנו וימירנו באחר, וצ"ע הא מבואר לעיל כל הרבנים מקבלים אותם על זמן ידוע וא"כ לעולם בעבור הזמן יחליפנו באחר ואיך כתב זה תלוי במנהג. והאמת דין זה נובע מס' כלבו, והמעין שם יראה התם מיירי בקהלה שיש בה כמה הראויים לש"ץ או לרב ואינם נוטלים פרס אלא מכבדים לזה שיהיה ש"ץ או רב לזמן, אח"כ יתכבד אחר מהקהלה בכבוד זה כמו שנהגו עתה בהתמניות קרו"ט, אמנם הרמ"א מיירי נמי ממקבלי פרס ונשכרים להקהל א"כ ע"כ נשכרים רק לזמן או לג' שנים או לה', וא"כ מה שכתב דתליא במנהגא צ"ע לכאורה:

ועכצ"ל נהי דכותבין זמן בשטר הרבנות, היינו לטובת הרב המשכיר שיהיה יכול לחזור בו אחרי כלות הזמן ואינו כעבד עברי, אבל הקהל אין בידם לחזור אפילו ככלות הזמן אלא במקום שנהגו ועל כן כתב רמ"א דתליא במנהג. ולא נשמע ולא נראה מעולם במדינות הללו שהסירו הרב והורידוהו מכסא רבנות שלו וכן לא יעשה שהרי אפילו אב בית דין שסרח אין מעבירין אותו ואין מנדין אותו עיין ש"ע יו"ד סי' של"ד סעיף מ"ב והוא מתקנת אושא שבירושלמי, ומביאו בהג"א פרק אלו מגלחין [סי' ט"ז] ושם מבואר דאין מעבירין אותו ע"ש: משה"ק סופר מפפד"מ.

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק ב סימן לד

הנה ברור ופשוט שמי שנתקבל לרב באיזה בהמ"ד וכן ללמד בביהמ"ד איזה שיעורים בין במקרא בין במשניות בין בגמרא בין בהלכה אי אפשר לסלקו לעולם כשליכא עליו טענה ברורה שיסיכמו ב"ד של רבנים מומחים, בין מדין שררה בין מדין פועל וכדבארתי באורך באגרות משה חו"מ ח"א סימן ע"ה. ואף כשנתנו לו כתב מינוי וכתוב שם שהוא רק על משך איזה זמן אינו כלום. וכמדומני שבזמן שאני נמצא באמעריקא זה יותר מארבעים שנה לא אירע אף במדינה זו שהמנהלים (הדירעקטארס) יסלקו בעצמם רב ומורה. ולכן ממילא מאחר שנתקבלת לרב בבית הכנסת ולדרוש שם בשבתות וי"ט וגם שלמו שכר אף אם המנהלים החליטו לסלק אינו כלום וחייבין בכל הכבוד שנוהגין לרב ובהשכירות ששלמו וצריכין לשלם בעד כל הזמן שלא שלמו. ואם יש למנהלים איזה טענות צריכין לילך לב"ד המרוצה לשני הצדדין או לב"ד דזבל"א, וכשיהיה להם פס"ד שרשאין לסלקו אז יהיה להם רשות לסלקו רק אחר זמן הפס"ד, ועד אז חייבין לשלם גם השכירות ואין סלוקם כלום, אף אם הוא אמת שסלקו. ובבטחוני ששארית ישראל לא יעשו עולה והם צייתי דינא שודאי יקיימו מה שכתבתי, ובפרט כפי שאני מכירך לרב גדול בתורה וביראת שמים ובמדות טובות.

שו"ת דברי חיים חושן משפט חלק ב סימן לב

ועל דבר ירושת הכבוד הנה במחילת כ"ת הבוררים הרבנים וכי רבני החסידים שליטותם בתורת משרה כמו רב שבנו קודם הלא ידוע שהקדוש ר"א ואביו הק' זלה"ה לא היו רבנים ורק מחמת גודל קדושתם ויראתם נשמעו דבריהם לכל הגליל וינהו אחריהם ללמוד תורה ויראה מהם גם נתנו להם נדבות לכבד יראי השם כמותם ירבו בישראל ושאלו עצות כאשר ישאל איש בדבר אלקים כי היו בעלי רוח הקודש ותפלתם ודיבורם בקדושה עשו

פרי ומה נעשה אם הבאים אחריהם אין בהם קדושה זו. מה ירשו לשאול עצה דעת אין בהם. אם להתפלל מי יודע העולה למעלה לא ידעתי שום צד ירושה בזה:

והנה מצינו למופת כגון הרב הקדוש איש אלקים רשכבה"ג מו"ה דוב בער זלה"ה ממעזריטש השאיר הגדולה לתלמידיו הרב הק' מברדיטשוב ומאור עינים ואור המאיר זלה"ה וכן רבו הבעש"ט זלה"ה הניח המשרה זו לתלמידיו לא לבנו שהי' קדוש ד' וכן רבינו הקדוש בעל המחבר נועם אלימלך הניח המשרה לתלמידיו לא לבניו הגם שהיו קדושים למאד כידוע ולכן אין בזה שום ירושה ורק מעשיו יקרבוהו ומעשיו ירחקוהו:

ואם לענין עמידת המקום הוא לפי מה שיראו יראי השם החשובים למי ראוי לעמוד במקום גדולים:

שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק א סימן פא

בענין בית חרושת שנתרבתה העבודה ושכר בעה"ב עוד פועל ואחר זמן נתמעטה העבודה ואין לו עבודה אלא לאחד. כ"ה שבט תרח"ץ.

ענף א. נשאלתי מידידי הרב הגאון ר' אברהם יצחק פיוועלזאן שליט"א בדבר אחד ששכר מתחלה פועל אחד ואח"כ הוצרך לו עוד פועל ושכרו ואחר זמן נעשה אונס שאין לו עבודה רק לפועל אחד באופן שהבעלים פטורין, אם ההפסד הוא רק להשני שאותו שכרו רק מחמת שנוסף עבודה ולכן כשנחסר אח"כ עבודה הוא נאנס להשני ולא להראשון, או דלמא כיון שעכ"פ עתה היו לו שני פועלים ונחסר בזמן שכבר יש לו השנים נאנס לשניהם וחולקין העבודה. והנה באשר שלענ"ד תלוי זה באם יש קנין לפועלים על בעה"ב וגם גדר הקנין אבאר זה תחלה.

הנה הטור ריש סימן של"ג פסק בשם ר"ת דבמשך בעה"ב כלי האומנות אין יכולין לא בעה"ב ולא הפועל קבלן לחזור, ואף שהתוס' והרא"ש ב"מ דף מ"ח בשם ר"ת לא הזכירו אלא לענין חזרת האומן ודאי הוא קנין גם לענין הבעלים שלא יוכלו לחזור, דהא ראיית ר"ת הוא מזה שכמשך התספורת מעל אף קודם שנסתפר ואם הבעלים יכולין לחזור נמי הא לא נגמר הקנין. ואדרבה אף לדחיית הרשב"א והרנב"ר שבנ"י והר"י שבהג"א שקנה רק לענין שיכול לעכב התספורת עד שיספרנו, מ"מ לענין הבעלים שלא יוכלו לחזור לא נדחתה הראיה, דהא לפועל אין לו שום זכות בעיכוב זה לגבי הבעלים, ולעכב הפרוטה שנתן לו כדי שיסתפר אינו יכול במשך התספורת יותר מבלא משך, דהא לא נתן לו הפרוטה עבור זכות העיכוב אף שזה קנה במשיכתו אלא בעד הפעולה שלא קנה לא בהמשיכה ולא בהפרוטה ויכול לחזור בו שלא יספרנו, וממילא כמו שאינו יכול הפועל לעכב את הפרוטה קודם המשיכה כ"כ אינו יכול לעכב אחר המשיכה לכופו להסתפר אצלו, ומה שיכול לעכב את הפרוטה עד שיחזיר לו התספורת אינו כלום למעול בזה כיון שאסור לו להוציאו אותה, וא"כ אמאי מעל נהי שמצד חזרת הפועל אין לחוש כיון שבהמשיכה קנה בעה"ב זכות עיכוב תספורת שודאי לא יחזור בו כדי שלא יפסיד התספורת אבל מ"מ הא יש לחוש מצד חזרת הבעלים שלא ירצו להסתפר אצלו ויחזירו לו התספורת ויזכרו להחזיר להם הפרוטה. ולכן צריך לומר דאף הם סברי כר"ת שמשיכת התספורת הוא קנין לשכירת הספר שלא יוכלו הבעלים לחזור, ורק שהרשב"א והרנב"ר והר"י מדחין הראיה לענין הספר שאולי יוכל לחזור שמסתפקין אולי אין להספר דין קבלן אלא דין פועל משום של"ד לקבלן שעושה בביתו ואף לקבלן שעושה בבית בעה"ב

אבל בידו לעשות אימתי שירצה, דתספורת היא מלאכה שמחוייב לגומרה מיד כשיתחיל ונמצא שנשתעבד לו דוקא לשעה ההיא אפשר הוי זה כשכיר שעות שהוא בדין פועל שיכול לחזור בו, או דלמא כיון שעכ"פ לא שכרו לזמן אלא למלאכה זו הוא בדין קבלן. וכן מפורש בשט"מ בדחיית הר"י שהוא מצד דין פועל יכול לחזור בו וכתב שאף שיש לחלק דהכא שאינו לא שכיר יום ולא שכיר שעות אינו עבד אלא קבלן אפ"ה מהכא לא שמעינן מינה והוא ממש כדבארתי, שהדיחוי הוא רק לענין הספר דשמה יכול לחזור ולא לענין בעה"ב שע"ז מודו לר"ת שהוא ראה שאינו יכול לחזור בו במשך התספורת. וסופר שהזכירו התוס' בדברי ר"ת נמי צריך לומר שהוא כעין זה שהתחייב לו תיכף לכתוב השטר, ומלמד שהזכיר הנ"י בדברי ר"ת צריך לומר דאיירי ששכרו ללמד את בנו פרק זה והתחיל ללמדו תיכף כדי שלא יתבטל העת לכן הוא כמו ספר שלר"ת הוא קבלן ולהמדחים אינו קבלן או רק ספק קבלן. ועיין במרדכי פ' האומנין בשם ר' יואל שקבלן הוא דוקא כשיכול לעשות המלאכה הן לזמן מרובה הן לזמן מועט, וכן איתא בהגמ"י פ"ט משכירות אות ה' דדוקא בשכרוהו ללמוד ספר זה ולא קבעו זמן ויכול להתבטל כשירצה הוי קבלן, והוא כדבארתי סברת המדחין. ונמצא שגם לדידהו הויא משיכת הכלי אומנות קנין לשכירות פועלים ואין יכולין הבעלים והקבלן לחזור בהם.

והנה יש להסתפק בגדר הקנין אם הוא כמו כל קנין שנעשה איזה דבר שלו, דבשכירות פועלים נמי קנה בעה"ב בגוף הפועל שעבוד לעשות לו מלאכה זו, שאף שאין אדם בן חורין יכול למכור עצמו שלא בהלכות עבד עברי, הוא רק למכור עצמו בתורת עבד ומחמת זה שהוא עבדו יצטרך לעשות מלאכתו, אבל שעבוד בגופו לעשות איזו מלאכה או אף כל מלאכה שיתן לו יכול למכור. וכדמצינו שסובר כן הראב"ד בפ"ד משלוחין ושותפין ה"ב שכתב ורבותי הורו שאדם יכול להקנות את עצמו לחברו בקנין כדין עבדים, ולהכ"מ שם משמע שגם הרמב"ם מודה שיכול להקנות שעבוד בגופו דכתב בטעם הרמב"ם שהוא משום דכאן אין שניהם משתעבדין זל"ז בפירוש והו"ל כמוכרים זל"ז דבר שלא בא לעולם דלא קנו, הרי משמע מלשון זה דאם היו משעבדים גופם זל"ז היה גם הרמב"ם מודה דמועיל קנין, וכן מסיק קצה"ח בסימן של"ג סק"ה דיכול אדם לשעבד גופו בקנין עיין שם. ויותר מזה איתא במרדכי פ' האומנין תשובת מהר"ם שגופו דפועל קנוי כמו בעבד עברי שלכן אף כשאמר לו בעה"ב לך מעמדי ונתרצה המלמד אינו כלום ולא נמחל שעבודו ויכול בעה"ב לחזור ולעכבו כמו בע"ע בקידושין דף ט"ז שלא מהני אמירתו זיל מחמת שגופו קנוי עיין שם. ואף אם נימא כהש"ך ס"ק מ"ז שדחק לומר שרק לסניף בעלמא אמר זה מהר"ם ולא סמך ע"ז לדינא, וכדמשמע כן בתשובת מיימוניות לספר קנין סימן ל"א דרק קולי עבד אית ביה עיין שם. ובהק"ו פועל מע"ע כתב השתא ע"ע דגופו קנוי מקילין בו כ"ש פועל הרי דפועל סובר דאין גופו קנוי. מ"מ חזינן שלכה"פ נסתפק מהר"ם לומר שגם גופו קנוי. אך אם לא אמרינן שגופו קנוי מ"מ קנה בגופו שעבוד לעשות לו מלאכה שהתנו, ואינו רק התחייבות לבד. (וכעין דמצינו קנין לעכו"ם בעבד למעשה ידיו שהוא קנין בגוף לזה דאם התחייבות בעלמא לא היה שייך למכור לאחר דהיה תלוי אז גם בהעבד ומפורש ביבמות דף מ"ו שיכול למכור). ומוכרח כן למהר"ם שבתשובת מיימוניות שאף שסובר שם שאין גופו דפועל קנוי מ"מ יליף עוד מק"ו מע"ע שא"צ להשלים כשחלה, שאם היה זה התחייבות לעשות המלאכות הי"ל להשלים ולא היה שייך למילף מע"ע דגופו קנוי ומחמת זה עושה המלאכות שהיא הנותנת שא"צ להשלים אבל כיון שגם בפועל שאף שאין גופו קנוי ממש מ"מ קנה בגופו שעבוד לעשות מלאכות אלו שג"כ שייך שלא להשלים כע"ע ואף שעדיין דחוק הק"ו שאמר והי"ל רק לומר דהוא הדין וצע"ק בזה אבל עצם הלמוד מע"ע שייך למילף.

ולטעם זה הוא רק קנין לבעה"ב בפועל אבל פועל בבעה"ב לא שייך קנין זה, ורק שלענין חזרה לא יוכל בעה"ב ממילא לחזור, דכיון שכבר קנה שעבוד הגוף בפועל נתחייב בעה"ב בתשלומיו כשיקיים תנאו ככל קונה חפץ שאין הלוקח יכול לחזור.

או דגם לר"ת אין לבעה"ב שום קנין בגוף בפועל, דבן חורין אינו נמכר וכדאיתא בתוס' קידושין דף י"ז לענין חלה הפועל שמנכין לו מחמת דאין גופו קנוי אלא ששכר עצמו לעשות המלאכה עד הזמן וכשאינו יכול להשלים לא יטול אלא מה שהרויח והוא רק כשאיין לו קנין גוף ולא קנין שעבוד בגוף וכן הסכים הש"ך בס"ק כ"ה, אלא דהוא קנין רק להתחייבות בעלמא מצד הפועל לעשות המלאכה שהתנו, ומצד הבעלים ליתן לו המלאכה שהתנו.

ענף ב. ולכאורה יש לפשוט מהא דנתנה לספר גופיה, דהא קשה טובא כיון דחזינן דאם אך יכול אחד לחזור בהן לא מעל אף שברור לנו שלא יחזרו דהא הוא צריך להסתפר והספר רוצה לספר דמלאכתו בכך, וא"כ נהי שאחד מהם בלא דעת חברו אינו יכול לחזור אבל כיון דכשירצו שניהם יכולין לחזור לא ימעול כל זמן שלא נסתפר ממש, דאף שברור שלא יחזרו הא אינו מועיל זה למעול אם אך יכולין לחזור לדינא דמטעם זה הוכיח ר"ת שאינו יכול לחזור. ולכן מוכרחין לומר דהוא ככל קנין שקנה בגופו שעבוד זה ונתחייב כבר בתשלומין לכשיקיים תנאו ולכן אין יכולין שוב לבטל מה שעשו שיהיה כלא היה כמו שאין יכולין לבטל כל קנין שבעולם אלא דיכול לקנותו בחזרה, וכ"כ הכא יכולין בהסכם שניהם לבטל הקנין מכאן ולהבא בקנין או במחילה לבד אבל לא לבטלו למפרע, ולכן לא יתבטלו תשלומי הפרוטה להספר מלהחשב שהיא של הספר אלא שיצטרך להקנותה לו בחזרה וממילא מעל. אבל אם נימא דהוא רק התחייבות בעלמא לעשות פעולת התספורת /התספורת/ ועדיין לא קנה כלום, הרי יכולין לבטל ההתחייבות מדעת שניהם ולא יתחייב כלל ועדיין אינה הפרוטה של הספר מדינא ומ"ט מעל ולכן משמע לכאורה שהוא קנין בגוף הפועל למה שנשתעבד לעשות לשיטת ר"ת.

ואם נימא שאינו קנין בגוף הפועל נצטרך לפרש הגמ' שלא כר"ת אלא כהריטב"א שבשט"מ /ב"מ/ דף מ"ח בדחייתו ראיית ר"ת שאיירי לענין שכירות התספורת, וכוונתו ששכר ממנו התספורת להסתפר בעצמו ולא שכרו כלל לפועל, דאין לומר שכוונתו ג"כ שהוא למשכון שיספרהו כדחיית הרשב"א והרנב"ר והר"י, דהא הוכיח מבאת חבילה לידו שפועל יכול לחזור אף במשך כלי אומנות משום שמפרש כרש"י /ב"מ/ דף ע"ח שחבילה הוא כלי אומנות, וראייתו מהא שמפורש שם שבאינו אבוד יכול לחזור בו, וא"כ הרי מפורש שם בברייתא גם שאינו משכון כלל דהא לרבנן שסברי גם באומן דיכול לחזור מפורש שם שידו על העליונה אף שאיירי שם בבאת חבילה לידו וכן יסבור ר' דוסא בפועל.

(ופלא על הש"ך סימן של"ג סק"ה שהוכיח רק מלשון ר' ירוחם שאחר שהביא דברי הרא"ש דשכיר יום יכול לחזור אף במשך כלי אומנות כתב יש מן הגדולים שסברי שקנה למשכון שמזה משמע שהרא"ש לא סבר כן, שזה אינה ראייה כ"כ דאפשר מחמת שברא"ש לא הוזכר זה בפירוש כתב זה בשם יש מן הגדולים, אבל הא איכא ראייה מהרא"ש גופיה דהא מפרש כרש"י שחבילה הוא כלי אומנות וא"כ מפורש זה בברייתא שבלא דבר האבד יד פועל על העליונה ואינו מנכה להם כלום).

וכיון שנפרש כן ליכא שוב ראייה שתהיה משיכת הכלי אומנות קנין אף להתחייבות בעלמא, דמשכירות כלים ודאי אין יכולים לחזור לא המשכיר ולא השוכר, וכן סובר הריטב"א לדינא שאין משיכת כלי אומנות שום קנין על

הפועל. ועיין בנה"מ סק"ב שמפרש גם בדחיית הרשב"א והרנב"ר שבנ"י והר"י שבהג"א ובמרדכי נמי שאיירי לענין שכירות התספורת שיוכל להסתפר בו בעצמו וע"י פועל אחר כדפירשתי בכוונת הריטב"א, ואף שמשמע מלשונם שמפרשי ששכר גם הספר, מפרש הנה"מ שיסברו שאף שנבטל הקנין לגבי הפועל לא נבטל לגבי הכלי כמפורש בדבריו. ולכן אף לדידהו אין ראייה שיהיה בזה שמשך הכלי אומנות שום קנין על הפועל איברא דעל מה שאיירי נה"מ שם לחדש שאין יכול לדידהו לשכור ספר אחר בדמי התספורת כשיחזור אלא להשתמש בהתספורת להסתפר בו, אינו מובן למה הוצרך לחדש שיסברו דבקונה שני דברים ונבטל הקנין לגבי האחד לא נבטל לגבי השני הא אף אם יסבור דבטל גם לגבי השני מ"מ הכא לא יבטל דהא יש לפרש בכוונתם שהוא רק משום שפועל יכול לחזור בו אבל בעצם חל הקנין גם על הפועל ולכן חל על התספורת, וזה שיוכל הפועל לחזור מצד עבדי הם ודאי לא שייך זה על הכלי לענין הפועל, ורק הבעה"ב יכול לחזור כשירצה משום שיאמר שאינו רוצה בקנין התספורת לבד שאדעתא דהכי לא היה שוכר גם התספורת אבל הפועל ודאי לא שייך שיוכל לחזור מהכלי בזה שחוזר מהפעולה. אבל עכ"פ יש לפרש כהנה"מ דסברי שלא נקנה כלל הפועל בזה ואיירי רק לענין הכלי מחמת דלא נבטל לגבי התספורת.

ונמצא שהש"ך בסק"ב /חו"מ סי' של"ג/ שכתב על דברי ר"ת שהביא הרמ"א דמשיכת כלי אומנות הוא קנין על שכירות הפועל שהוא עיקר סובר שהוא קנין בגוף הפועל, ובסק"ק כ"ה סובר הש"ך בחלה שמנכין לו ימי חליו שלא עבד משום שאין לו קנין בגופו, ובסק"ק י"ד כתב הש"ך בעשו קנין לשכירות פועל הוי קנין דברים ואם היה קנין בגופו לא היה זה קנין דברים כדאיתא בקצה"ח סק"ה, וא"כ סובר הש"ך דהוא קנין רק להתחייבות בעלמא לעשות מלאכתו ויקשה דסובר הא דפסק בסק"ב כר"ת.

ולכן צריך לומר דאף לר"ת יש לסבור דהוא רק התחייבות בעלמא ומ"מ מעל כיון שאינו יכול לחזור בלא דעת שניהם דכל הטעם שלא מעל בנתן לספר כשלא משך אף שעכ"פ נתן לו לפרעון שיהיה שלו והוא לקח ממנו על דעת זה, הוא משום דאסור להשתמש בהם או לא ירצה להשתמש בהם, ששייך זה רק באם אחד מהן היה יכול לחזור בלא דעת חברו דמחמת שבעה"ב יכול לחזור אסור לו להשתמש, ומחמת שהוא יכול לחזור לא ירצה להשתמש דכשיחזור יצטרך להחזיר דוקא אותן מעות שנתן כדאיתא בשט"מ וימצא דכשישתמש לא יוכל לחזור, אבל באין יכולין לחזור אלא מדעת שניהן ודאי מותר להשתמש וגם ירצה להשתמש דמדעת שניהם הרי יוכלו לחזור גם על מנת להחזיר מעות אחרים. ולכן לא מבעיא לר"ה בדף מ"ג /ב"מ/ שמעל אלא אף לר"נ שמצד היתר תשמיש אינו מועל הוא רק במפקיד שלא לקח ע"ד שיהיו שלו, ואף במכירה במעות שלא קנה שמשמע מתוס' שם ד"ה מאי שלא מעל לר"נ אף אם היה מותר להשתמש בהמעות דרק לר"ה דהיתר תשמיש מחייב באונסין כתבו דצריך לומר דהמוכר אסור להשתמש במעות שקבל כדי שיהיה ניחא מה שלא מעל בנתנה לספר משמע דלר"נ אף כשמותר להשתמש בהמעות שקבל נמי ניחא מה שלא מעל, הוא ג"כ משום שלא היה יכול ליקח ע"ד שיהיו שלו, אבל הכא כיון שבלא דעת שניהן אין יכולין לחזור בהן נהי שעדיין אינו חייב לו כל זמן שלא עשה הפעולה, מ"מ יכול ליקח על דעת שיהיו שלו כשנתן לו ולכן מעל, והוי רק ראייה שאין יכולין לחזור אבל יכול להיות שהוא רק קנין להתחייבות בעלמא כדסובר הש"ך.

ענף ג. אך מה שקשה טובא דהא התחלת מלאכה נמי הוא קנין להרא"ש והטור וש"ע והנ"י שסוברין דאף אם לא היה להם מקום להשתכר נמי חייב בהלכו, מטעם שמפורש בנ"י ר"פ האומנין שכשם ששאר דברים נקנין

בקנין כך שכירות פועלים נקנה בהתחלת מלאכה עיין שם, ומ"מ חזינן שהוא רק לענין שידו של החוזר על התחונה כמפורש בברייתא אף שחזרו בהם אחר שכבר עשו חציה, ולא לענין שלא יוכל לחזור לגמרי כמו בקנין חפץ. וא"כ חזינן שסברי דקנין פועלים הוא רק להתחייבות בעלמא, וגם לא כשאר חוב שהתובע יש לו זכות שעבוד על הנתבע, אלא דהוא חיוב בעלמא על הפועל לעשות עבודתו ולכן לא שייך לתבוע שלא יחזור כיון דהוא דין של עצמו. אלא דהתשלומין נמצא שלא התחייבו הבעלים אלא כשתגמר המלאכה כיון דהתנה התשלומין באופן שאסור לו לחזור, ולכן רק מה שישאר משכירותם אחר שיגמור ישלם להם, דכשיכול לחזור הוי בהכרח חיוב בתשלומין אף על מקצת מהמלאכה לפי חשבון. וכן אין שייך שהפועלים יתבעו שבעה"ב לא יחזור כיון דהוא חיוב של עצמו ליתן להם עבודה, אך יוכלו לתבוע שישלם להם כל השכירות אף באופן שלא הפסידו כגון שלא היה להם מתחלה למי להשתכר, משום דכיון דאסור לו לחזור הוי חיוב כל השכירות אף על מקצת מהמלאכה דמשהו זה הוא להם עבודת כל היום כיון דיותר אין עושין, ואף ביש להם עתה מקום להשתכר שא"א להחשב זה עבודה בכל היום, מ"מ מה שחסר להם ממה שהתנו צריך ליתן להם דנמצא דזהו שיוי מה שעשו לפי תנאם. וכן מה שמשמע מלשון רש"י /ב"מ/ ריש דף ע"ו ד"ה ואם שאף אם השתכרו לחצי יום השני באותו השכר או אף ביוקר אבל בעצם הוזלו פועלים וצריך בעה"ב להשלמתה רק הרביע צריך ליתן להם ג' רבעים, דהא תלה רש"י רק במה שהוזלה מלאכת פועלים וצריך בעה"ב פחות להשלמתה, נמי הוא משום דזהו שיוי עבודתם לפ"מ שהתנו, וגם בלא זה לא שייך לבעה"ב מה שאחד נותן להם יותר מהשיוי דכל פועלים. וא"כ יקשה מ"ש קנין דמשיכת כלי אומנות שאינו יכול לחזור בו בשום ממון כדאיתא בהג"א פ' האומנין והביאו הש"ך בסק"ד להלכה, ואם נימא כהושמא דהג"א ומסיק כן הש"ך שהתחלת מלאכה אינו קנין יקשה מ"ט ידו על התחונה בהתחלת מלאכה אף באופן שלא הפסידו שהוא רק מטעם שהוא קנין כדאיתא בנ"י.

וצריך לומר דאף ששייך קנין על התחייבות דפועלים שיהיה להתובע זכות חיוב על הנתבע שלכן אינו יכול לחזור בשום ממון כמו בקנין דחפץ, מ"מ בהתחלת מלאכה סברי שאינו קנין רק להתחייבות בעלמא על עצמו ולא שיהיה להתובע זכות זה. והטעם פשוט דכיון שעצם הדבר הוא רק התחייבות, דמי זה לאחד שהתחייב ליתן מתנה לחברו דודאי לא יהיה התחלת פרעון מה שהבטיח ליתן קנין גמור, וכן מחוייב ליתן גם השאר אם לא היה קנין גמור, וכן בפועלים לא יהיה התחלת מלאכה שהוא התחלת פרעון חיובו קנין שיהיה מחוייב לגמור. ורק לענין השכירות נמצא ממילא שהוא קנין על תנאי השכירות, דהא אם יעשה לו כבר המלאכה ודאי יתחייב בעה"ב השוכרו כמו שהתנה אף שלא היה קנין כלל, לכן הוי התחלת מלאכה קנין לענין זה שבעה"ב מחוייב כבר השכירות אף שלא יתן להם יותר מה לעבוד, דהא כבר יש על מה להתחייב דגם על מקצת שייך להתחייב הרבה אם היו מתנים. והרי הוא בכאן כאלו התנו כל השכירות אף בעד מקצת העבודה אם לא יתן להם יותר, ומצד הפועלים הוא כהתנו שאינו מחוייב הבעה"ב עד שיגמרו כל המלאכה כדבארתי. ונמצא שבעצם אין התחלת מלאכה קנין אך מכיון שהתנו שכירות בעד המלאכה הוא ממילא קנין לענין השכירות שיהיה דין דידי על התחונה של החוזר בו. וזהו כוונת הג"א והש"ך שאינו קנין.

וכוונת הנ"י אינו שהוא קנין בעצם ממש בהתחלת מלאכה שגם לא יוכלו לחזור בהם אלא דהוא קנין ממילא לענין דידי דחוזר על התחונה, וזה שאמר כשם ששאר דברים נקנין בקנין, הוא לתרץ הא שבלא הלכו יכולין לחזור לגמרי שהוא משום שגם הכא לענין השכירות שהתנו צריך קנין כמו בשא"ד אך התחלת מלאכה הוא בהכרח קנין לזה אף שאינו קנין בעצם. אבל משיכת הכלי אומנות וקנין סודר שהוא קנין בעצם על ההתחייבות

סברי שהוא ככל קנין שבעה"ב קנה זכות חיוב על הפועלים שיעשו עבודתו, והפועלים קנו זכות חיוב על בעה"ב שיתן להם עבודה להרויח, ולכן אין יכולין לחזור בשום ממון.

וגם בכלל א"א לומר דהתחלת מלאכה הוא קנין דהא הוא ענין חזקה שלא קנה בעבד עברי כמפורש בקידושין דף ט"ז, וא"כ להסוברים דפועל הוא בגדר ע"ע ודאי אין קנין חזקה בפועל, אלא אף אם פועל הוא גדר אחר או רק התחייבות בעלמא נמי מנלן שיועיל קנין חזקה בפועל, דאף שחזקה הוא קנין באדם שהוקש לקרקע שמועיל בו חזקה מ"מ הא נתמעטו ישראל מדין זה לענין ע"ע, וא"כ גם בפועל ישראל לא ידעינן בו דין חזקה דהא ליכא למילף מקרקע ועבד כנעני דע"ע יוכיח. ול"ד לקנין סודר שסובר הראב"ד וגם הרמב"ם להכ"מ שיכול להקנות עצמו כדין עבדים אף שג"כ לא קנה בע"ע כדאיתא בתוס' קידושין דף ח' וכן כתב המל"מ בדעת הרמב"ם פ"ב מעבדים ה"א, משום דק"ס הוא קנין הנכתב בכל דבר שהכל בכלל ולכן אף שנתמעט ע"ע קונה בפועל שלא נתמעט, אבל קנין חזקה שנכתב רק בקרקע וצריך למילף מצד מה שהוקש לו אין למילף פועל כיון שיש פירכא דע"ע יוכיח. ולכן מוכרחין לומר שהתחלת מלאכה הוא רק קנין ממילא לענין שתהא יד החוזר על התחנתונה כדבארתי.

והנה זה שבשכיר יום כשמשיך כלי אומנתו וכן שאר קנין, יש חלוק לענין חזרה שבעה"ב אינו חוזר והפועל חוזר כמפורש ברמ"א, אם גדר הקנין בקבלן שקונה בגוף הפועל וממילא אינו יכול גם בעה"ב לחזור ככל קונה חפץ, נצטרך לומר שבעצם גם שכיר יום קונה וחזרת הפועל הוא או מטעם דין גרעון כסף דע"ע כשיטת מהר"מ בתשובת מיימוניות לספר קנין סימן ל"א ובקצה"ח סק"ח כתב שכן סובר גם הטור עיין שם, או שמדרשא דעבדי הם ילפינן רק שיכול לחזור והטעם דכשיכול לחזור נמצא ממילא שאין זה עבדות כיון שבידו לחזור כשירצה ומה שאינו חוזר הוא לטובת עצמו שרוצה להרויח אבל עד שיחזור בו קנהו. ולכן אינו יכול בעה"ב לחזור בו אף שהפועל יכול לחזור בו. וכן משמע מב"מ דף י' דאמר כל כמה דלא הדר ביה כיד בעה"ב הוא כי הדר בו טעמא אחרינא הוא דכתיב כי לי בני"י עבדים עבדי הם, פי' דלכן אף כשהדר ביה לא נתבטל הקנין שהיה בו כל זמן שלא חזר. אבל לא נוכל לומר שזה שהפועל יכול לחזור בו מדרשא דעבדי הם הוא משום שנתחדש שאין יכולין לקנות כלל פועל שהוא כעין עבד דא"כ גם בעה"ב יש לו לחזור כיון שלא קנה כלום.

ואם גדר הקנין בקבלן הוא רק להתחייבות בעלמא, לא שייך כלל לומר בשכיר יום דנעשה בעצם התחייבות לעשות הפעולה רק שיכול לחזור דכיון שיכול לחזור, איזה התחייבות שייך לומר שיש עליו. ולכן ודאי לפ"ז נתחדש בדרשא דעבדי הם שאינו יכול להתחייב כלל להיות שכיר יום, אך מ"מ אין בעה"ב יכול לחזור בו, משום דלפ"ז אין תלוי דין בעה"ב בדין הפועל, דהא כל אחד מחוייב מצד התחייבות עצמו. ולכן אף שהתחייבות הפועל בטל משום שהתחייבותו הוא עבדות, לא נבטל התחייבות בעה"ב ליתן לו המלאכה שהתנו משום שהתחייבות זו אינה עבדות.

ענף ד. והנה בירושלמי פ' האומנין ה"ב מסיק שפליגי רב ור' יוחנן דעל דעתיה דרב בין פועל בין בעה"ב יכול לחזור בו ע"ד דר' יוחנן פועל יכול לחזור בו ולא בעה"ב עיין שם. ולכאורה פליגי בזה דלרב ליכא גדר התחייבות וסובר דבקרא דכי לי בני"י עבדים נתחדש שאין יכולין לקנות כלל ישראל לפעולה וכדאיתא התם רב אמר כי לי בני"י עבדים אין ישראל קונין זה את זה, ולכן יכול גם בעה"ב לחזור, רק שיהיה חלוק כשהתחילו במלאכה שבעה"ב החוזר יהיה ידו על התחנתונה משום דעכ"פ אסור לו לחזור והפועל כשחוזר ידו על העליונה משום

דמותר לחזור. ור' יוחנן יכול לסבור או שהוא קנין רק להתחייבות ואינו תלוי כלל בעה"ב בפועל, או שנתחדש רק שיכול לחזור אבל נעשה קנין בעצם ולכן אף שהפועל יכול לחזור בו מ"מ בעה"ב אינו יכול לחזור. וממה שא"ר יוחנן שם עבד עברי הוא משמע שסובר דבעצם יש קנין שכוונתו בדבריו להוכיח מע"ע שיש קנין בישראל שכ"כ יש קנין בפועל דלא כרב, ומה שברור להירושלמי אליביה דר' יוחנן הפועל יכול לחזור בו אף שמצינו ר' דוסא בדף ע"ז/ב"מ/ דסובר לחד לישנא שאף פועל שכיר יום אינו יכול לחזור בו, וא"כ אפשר שגם ר' יוחנן יסבור כן, צריך לומר משום דמשמע לירושלמי שגם ר' יוחנן קאי אקרא דכי לי בני"י עבדים שדורש רב התם אך שר' יוחנן אומר שהוא אין דורשו לענין עצם הקנין שהקרא מחדש שליכא קנין בישראל דע"ע יוכיח שיש קנין, ולכן דורשו רק לענין שיוכל לחזור שזה עושה שאינו עבד דהשמיענו בקרא זה שליכא תרי עיני עבד דאם לא היה יכול לחזור היה עוד דין עבד לבד דין ע"ע שאין בו דין שש שנים אלא כפי שהתנו. אבל זה שיש קנין ודאי יש ללמוד מע"ע שהוא ג"כ ישראל ויש בו קנין שלכן גם בפועל יש קנין. וא"כ זה שיכול הפועל לחזור לר' יוחנן אינו מטעם גרעון כסף אלא מדרשת הקרא דכי לי בני"י עבדים.

וגם יש לפרש שר' יוחנן סובר שהקנין הוא רק להתחייבות, ובלשון תמיהא אמר על דברי רב וכי ע"ע הוא, פי' הא פועל אין לו קנין בגופו אלא התחייבות בעלמא דמלשון רב אין ישראל קונין זה את זה משמע דאומר רב דנתחדש שליכא קנין גוף בפועל, שזה ליכא כלל בפועל אף בלא הקרא מאחר דנאמר קנין רק בע"ע, דאם כוונת רב היה לקנין התחייבות שג"כ ליכא בישראל היה לו לומר אין ישראל קונין זה בזה או זה על זה דהיה משמע דאומר דנתחדש שאין יכול להתחייב התחייבות שדומה לעבדות דלשון זה את זה הוא לענין קנין גוף שזה לר' יוחנן א"צ קרא, אלא דריש ר' יוחנן לקרא דלי בני"י עבדים שאין הפועל מתחייב ויכול לחזור. ונ"מ הוא רק למה שמסיק לענין חזרת בעה"ב שלרב יכול לחזור שתלוי בפועל ולר' יוחנן אינו יכול לחזור שהתחייבות בעה"ב לא תלוי בפועל אלא מצד עצמו ואינה התחייבות של עבדות.

ומה שאמר שם בירושלמי מתני' ע"ד דרב בין פועל בין בעה"ב יכול לחזור, נצטרך לפרש משום דסובר בירושלמי שאין חלוק בין אומן לקבלן וסברי רב ור' יוחנן כרבנן דר' דוסא שאף בקבלן יכול לחזור דלא כמתני' וממילא לרב גם בעה"ב יכול לחזור ולר' יוחנן רק הפועל יכול לחזור, והכוונה להקשות ממתני' על תרוייהו ואף לרב הויא הקושיא רק מהפועל דבעה"ב אף שיכול לחזור לרב ודאי ידו על התחונה כמו במתני' דהא עכ"פ אסור לו לחזור וטעם רב ור' יוחנן משום דסברי כרבנן דר' דוסא ומתני' כר' דוסא ובירושלמי מצוי שלא נקט התירוץ. וא"כ אף לגמ' דידן שמחלק לרב בין קבלן לפועל נמי אין חלוק בין בעה"ב לפועל לענין עצם החזרה דבזה לא פליגי. אבל דוחק לומר דהירושלמי פליגי אגמ' דידן בדברי רב לענין קבלן. וגם שצריך לדחוק ולפרש בלשון יכול לחזור שאמר לרב בפועל ובעה"ב בתרי אנפי שפועל ידו על העליונה ובעה"ב ידו על התחתונה.

ולכן הנכון בדברי רב כפי' נה"מ בסק"ו וכדאבאר, שרב סובר דהקרא מחדש שליכא קנין כלל בשעבודים על ישראל לא קנין ממש ולא קנין להתחייבות, דאין ישראל קונין זה את זה כלל, ולכן אף בקבלן שאינו כעבד ליכא קנין לא בגופו ולא קנין להתחייבות, וכן ליכא לפועל על בעה"ב קנין להתחייבות. וזה שמשלם בעה"ב כשחזר לרב שכתב בנה"מ שהוא מדינא דגרמי לא נראה זה כלל, דהא יקשה מזה שצריך בעה"ב לשלם אף שלא הפסיד הפועל משום שלא היה לו תחלה למי להשתכר שהוא רק מטעם שהתחלת מלאכה הוא קנין כדכתב הנ"י, אלא צריך לומר דאף שמצד דיני קנין יכולין לחזור, מ"מ ממילא יש חלוק בין פועל לקבלן ובעה"ב, דבפועל

שהוא עבדות מותר לחזור כדי שלא יהיה משועבד ולכן אף כשהתחיל במלאכה ידו על העליונה אבל קבלן ובעה"ב דאינו עבדות אסורין לחזור ולכן כשהתחיל במלאכה ידו על התחתונה, מטעם שנעשה ממילא קנין לענין השכירות כדבארתי. וא"כ מתני' דאיירי בקבלן הוא כרב דיכולין לחזור אבל אסורין ולכן יד החוזר על התחתונה. וזהו שאמר הירושלמי מתני' ע"ד דרב בין פועל ובין בעה"ב יכול לחזור, פי' שניחא מתני' דתנן שהפועל ובעה"ב שוין שהוא בקבלן שיכולין לחזור אבל ידו דחוזר עה"ת אליבא דרב דלדידיה שוין פועל ובעה"ב לענין קנין.

ודברי ר' יוחנן אין לפרש כנה"מ שחזרת הפועל הוא מטעם גרעון כסף דמנ"ל לירושלמי זה שסובר כן ר' יוחנן הא איכא ר' דוסא דסובר שאינו יכול לחזור וגרע לענין זה מעבד כדהוכחתי לעיל, אלא צריך לומר כדבארתי אליביה שסובר או דהוא קנין בגופו אך שנתחדש דיכול לחזור או דהוא קנין רק להתחייבות ולכן בשכיר יום רק פועל יכול לחזור ולא בעה"ב ובקבלן אין יכול אף הפועל לחזור בשום ממון, וא"כ יקשה מתני' לדידיה. וזהו כוונת הירושלמי שמתני' ע"ד דרב ניחא אבל ע"ד דר' יוחנן קשה דהא בעה"ב אף בפועל אין יכול לחזור בשום ממון ובקבלנות אף הפועל אינו יכול לחזור בשום ממון. ונצטרך לומר לר' יוחנן שמתני' איירי שלא היה קנין רק התחלת מלאכה לבד שלכן יכולין לחזור אבל אסורין ולכן יד החוזר בו עה"ת. וניחא לפ"ז שגם לירושלמי יש חלוק לרב בין פועל לקבלן כמו לגמ' דידן.

אבל יקשה עדיין דא"כ לרב אף בקנין יכול לחזור אף בעה"ב וקבלן אך שידו עה"ת, והא זה שמוכיח ר"ת שאין יכול לחזור במשיכת כלי אומנות הוא מימרא דרב בדף מ"ח /ב"מ/ דקודם שמשך כלי אומנות לא מעל וכשמשך מעל.

ולכן צריך לומר דמירושלמי ודאי שמעינן שרב סובר שליכא קנין כלל לאחד על חברו בשום שעבוד כפי' נה"מ ולא מצינו בגמ' דידן שיפלוג ע"ז, אך מ"מ סובר רב שקנין כגון משיכת כלי אומנות מועיל שלא יוכל לחזור, משום דבהקנין נעשה עכ"פ חיוב לכל אחד על עצמו שיעשה חיובו שהוא על הפועל לעשות עבודתו ועל בעה"ב ליתן לו עבודה, ועל חיוב זה נמי שייך דינים שלא יוכלו לחזור בשום ממון ולא יוכלו ליפטר מחיובם אלא בפעולה שהתנו. דאף שלא שייך שהתובע יתבענו שלא יחזור כיון דהוא דין של עצמו מ"מ גם על דין של עצמו יכולין לכופו שלא יחזור ויקיים חיובו דלא גרע מכל חיובים שאין לו תובעין שכופין אותו לקיים חיובו. אבל בדברים בעלמא לא נעשה שום חיוב אף על עצמו, ומשיכה דכלי אומנות הוא קנין משום שבזה נגמר השכירות כדאיתא ברא"ש ונתחייבו כל אחד לקיים מה שהתנו, וכ"ש קנין מעות דהיינו בהקדים שכר שסובר הנה"מ בסק"א וכן קנין סודר ששייך אף לחיוב זה שהוא רק על עצמו דבעד המעות והסודר התחייב לשלם דוקא בהפעולה ובכל מה שהתנו ולא יוכל ליפטר בדבר אחר. אבל התחלת מלאכה לא הוי קנין אף להתחייבות כזה דבזה שקיים הבטחתו במקצת לא שייך שיתחייב לקיים כולו אלא שהוא קנין רק לענין השכר כדבארתי. ופועל שחיובו הוא חיוב עבדות יכול ומותר לחזור אף בקנין משום דאסור להתחייב במעשה עבדות, ומ"מ בעה"ב לא יוכל לחזור דאינו תלוי בחיוב הפועל כיון דהוא חיוב של עצמו על עצמו.

(ויש לתרץ לפ"ז שיטת הריטב"א בשם רבותיו דבק"ס אף פועל אינו יכול לחזור שהקשה הש"ך בס"ק י"ד /חו"מ ס' של"ג/ מ"ש מקנין משיכת כלי אומנות שיכול לחזור, דהוא משום דבקנין חליפין שצריך לשלם לו בהכרח איזה דבר לכן כשהתנה שלא יפטר אלא בפעולה שהתנו נהי שאסור מ"מ אין לו במה ליפטר מחיובו בעד הסודר, אבל במשיכת בעה"ב כלי האומנות לא נתחייב מחמת שום דבר רק שהוא מדין קנין לעצם התחייבותו

ולכן כיון שאסור אם לא יוכל לחזור אין התחייבותו כלום. והחולקים סברי שעל דבר אסור לא יכלו להתנות והוי בהכרח כהתנו שיוכל הפועל לחזור ואף שהם לא התנו התורה התנה זה וכן מסתבר שלדינא יכול הפועל לחזור אף בק"ס ומעות).

וכן מוכרחין לומר אליבא דהנה"מ בסק"ו שכיון שפסקו בגמ' דידן כרב אין קנין כלל בפועל, משום דסובר דגמ' דידן לא פליג בזה אירושלמי, ומסיק שכן סובר גם הש"ך וא"כ יקשה הא הש"ך סובר דבמשיכה וק"ס אינם יכולין בעה"ב וקבלן לחזור בשום ממון כדאיתא בסק"ב וסק"ד, אלא ודאי כדבארתי שאף שהוא חיוב של עצמו מועיל קנין שלא יוכל לחזור.

וא"כ אף לרב צריך לאוקמי מתני' שלא היה קנין רק התחלת מלאכה לבד, ונצטרך לומר שהירושל' שמסיק שע"ד דרב ניחא מתני' כדפירשתי פליג בזה אגמ' דידן בדף מ"ח /ב"מ/ בשם רב וסובר שלהתחייבות עצמו לא שייך קנין ופסקו לדינא כגמ' דידן.

אבל יש לומר דהירושלמי סובר שאם יש קנין בפועלים היתה גם התחלת מלאכה קנין אף שאינו קונה בע"ע, משום דהתם שקונה גופו שיהיה עליו אדון והמלאכות שיצטרך לעשות הוא רק מחמת שהוא עבדו לא שייך קנין שעושה בהמלאכה להעבד רק שהוא מטעם חזקה שבזה מראה עליו אדנות ובעלות כענין קנין חזקה דקרקעות, שקנין זה נתמעט בע"ע, אבל בפועל שאינו אדון עליו רק שקנה בו שעבוד למלאכה שהתנו הויא התחלת מלאכה קנין מצד עצמו לענין המלאכה שקנה כגדר משיכה במטלטלין ומסירה בבהמות, ואינו כלל מטעם חזקה דהא לא שייך כלל ענין חזקה שהוא להראות בעלות ואדנות דהא אינו אדון עליו אלא הוא קנין בעצם לשעבוד המלאכה שקנה, ולכן אם היה יכול לקנות שעבוד בישראל חברו היה זה קנין אבל לרב שאין יכולין לקנות זה כלל אלא שהוא חיוב עצמו אינו שייך קנין בהתחלת מלאכה שיתחייב מחמת קיום מקצת לקיים כל מה שהבטיח, ולכן אמר שע"ד דרב ניחא מתני' שיכולין לחזור אחר שהתחילו במלאכה, אבל לר' יוחנן שיש קנין בפועל יש גם התחלת מלאכה להיות קנין שלא יוכלו לחזור בשום ממון. אבל קנין ממש כמו משיכת כלי אומנות וק"ס גם לרב לא יוכלו לחזור בשום ממון דלא פליג הירושלמי אגמ' דידן גם בהא דרב בדף מ"ח.

נמצא שיש לנו ג' שיטות בשכירות פועלים, שלתשובת מהר"מ שבמרדכי ובתשובת מיימוניות ולהראב"ד שבפ"ד משלוחין ושותפין וכן מסיק הקצה"ח הוא קנין בגוף הפועל כמו ע"ע, שלפ"ז לא שייך קנין זה לפועל בבעה"ב אך אינו יכול לחזור ככל קונה חפץ. ולתוס' קידושין /דף י"ז/ וכן מסיק הש"ך אינו קנין בגוף אלא קנין להתחייבות, ואפשר לומר שעכ"פ הוא קנין התחייבות שיש לאחד על חברו שבעה"ב יש לו זכות חיוב ותביעה על הפועלים שיעשו מלאכתו שהתנו, והפועלים יש להם זכות חיוב ותביעה על בעה"ב שיתן להם המלאכה שהתנו. ולהירוש' אליבא דרב וכן מסיק הנה"מ להלכה ליכא גם קנין זה אלא הוא חיוב בעלמא שיש לכל אחד על עצמו שהפועלים מחוייבין מצד עצמן לעשות המלאכה שהתנו, ובעה"ב מחוייב מצד עצמו ליתן להם המלאכה שהתנו. וגם אליבא דהש"ך יש לומר כן. וכן מסתבר לדינא כיון שלפ"ז ליכא מחלוקת בין בבלי לירושלמי במלתא דרב.

ענף ה. והנה באם אחד שכר תחלה פועל אחד על העבודה שיש לו ואח"כ שכר עוד פועל על אותה עבודה עצמה, תליא דאם נימא שהוא קנין התחייבות שיש לאחד על חברו שיש לפ"ז לפועל קנין על בעה"ב שיתן לו העבודה לא נתחייב כלל להשני כמו בחפץ הנקנה לאחד שאי אפשר שוב להקנותו לאחר, ורק מטעם גרמי

יתחייב לשלם להשני שהוא רק בהיה להשני למי להשתכר. ואם הוא רק חיוב של עצמו יכול בעה"ב להתחייב גם לשני, דלהיות חייב שייך אף להרבה כיון דלא נקנה הדבר. וכן אם הוא קנין בגוף הפועל נמי יכול לקנות הרבה פועלים כמו שיכול לקנות הרבה עבדים עבריים, דודאי לא שייך לומר דמחמת שאין לו עבודה ליתן לכולם לא יוכל לקנות כח זה בהפועל דהא הפועל יכול לעשות ויש לו כח זה וא"כ יכול לקנותו. איברא דבאין לבעה"ב כלל עבודה יש להחשיב שאין להפועל כח עבודה זו, דהא אין לו כח לעשות עבודה שאיננה במציאות ולא היה יכול כלל לקנותו, אבל כשיש לו עבודה אף רק לאחד שכל פועל יכול לעשותה ובמה שקנה פועל אחד לא נקנית העבודה להפועל דעדיין העבודה היא ביד הבעלים לפ"ז הרי יש כח זה גם לפועל השני ויכול לקנותו. ולכן לשתי שיטות אלו נתחייב גם לפועל השני כמו להראשון, וכיון שאינו יכול ליתן העבודה רק לאחד ואינו אנוס דהא ידע ומ"מ שכרו יתחייב בעה"ב גם לפועל השני כמו שהתנו אף כשלא היה להשני למי להשתכר.

וא"כ בעובדא דידן שהיה לו לבעה"ב בבית חרושת שלו מתחלה רק עבודה לאחד ששכרו ואח"כ ניתוסף לו עוד עבודה ושכר לפועל השני, נמי תליא בזה דאם יש להפועלים קנין על התחייבות דבעה"ב ליתן להם עבודה, נקנה להשני רק העבודה שניתוספה שלא היתה קנויה לראשון ולא סך העבודה שהוא רק לאחד שכבר נקנית להראשון. וכן כשאירע אח"כ אנוס באופן שהפסידא לפועלים שנשארה עבודה רק לאחד יש להיות הפסידא רק להשני דעבודה שנקנה להראשון הא לא נפסד. אבל אם הוא חיוב של עצמו שיכול להתחייב גם להרבה פועלים הוו שני הפועלים הראשון והשני רק כדין בעלי חוב, שתלוי זה בדין גביית חוב במטלטלין שסובר הסמ"ע בסימן ק"ד סק"א שליכא דין קדימה אפילו אם באו כאחד לגבות ואף לתשובת הרמב"ן שהביא שיש דין קדימה ואף אם גם במלוה ע"פ יש דין קדימה הוא רק התם משום שמדאורייתא יש דין קדימה אף במטלטלין אם שעבודא דאורייתא סובר שלא הפקיעו לגמרי כדמשמע כן מקצה"ח שם סק"א עיין שם, אבל בחיוב ליתן עבודה שלא שייך זה ליכא דין קדימה אף לרמב"ן, ולכן כיון שאין לו עבודה רק לאחד צריך לחלק בין הפועלים והוי הפסד שניהם. ואם נימא דהוא קנין בגוף הפועל אף שנתחייב לשניהם מחמת ששניהם נקנו לו כדבארתי, לא שייך לומר שהחיוב דבעה"ב הוא ליתן עבודה אלא שהוא חיוב תשלומין ככל קונה חפץ, אבל מאחר שאין יכולין לגבות ממנו אלא בעשית העבודה נמצא דהעבודה הוא מקום הגביה שלהם כמו קרקע ומטלטלין לשאר בע"ח, ולכן תליא זה באם במלוה על פה יש דין קדימה ובאם במטלטלין יש דין קדימה, דלהר"ן ר"פ מי שהיה נשוי שבמע"פ ליכא דין קדימה, ולהסמ"ע בס"ק ל"א שסובר דאף להטור וש"ע דסברי דיש דין קדימה במע"פ =במלוה על פה= הוא רק בקרקעות ולא במטלטלין כשיטתו דליכא דין קדימה במטלטלין אפילו בשני שטרות, הרי אין כאן דין קדימה והוי הפסד שניהם. אבל לתשובת הרמב"ן שהביא הסמ"ע שבמטלטלין יש דין קדימה, שלכן ודאי שגם במע"פ יסבור שיש דין קדימה דהא גם במע"פ שעבודא דאורייתא, דמטעם זה סברי הטור וש"ע דיש דין קדימה במע"פ כדאיתא בסמ"ע שם, יש להיות גם הכא דין קדימה שהרי לפועל הראשון נשתעבד בתשלומין תחלה באם יעשה העבודה לכן צריך להגבותו תחלה את חיוב התשלומין שנתחייב לו תחלה שגבייתו הוא ממה שיתן לו העבודה. ולכן כיון שמסיק הסמ"ע דליכא דין קדימה במטלטלין ומשמע שגם הש"ך הסכים לו וכן פסק נה"מ בחדושים סק"א, אין בכאן דין קדימה והוי הפסד שניהם אף לשיטה זו. וכיון שיותר מסתבר שאם אין קנין בגוף הפועל אלא קנין להתחייבות אינו קנין שיש להפועל על בעה"ב אלא חיוב של עצמו ששייך להתחייב לשניהם שלטעם זה כל חיובו הוא רק ליתן עבודה ולא חיוב תשלומין שלפ"ז אף לרמב"ן שוין שניהם והוי הפסד שניהם, ולהשיטה דיש קנין בגוף הפועל שהוא חיוב תשלומין נמי הא יותר משמע שהדין הוא

כהסמ"ע שליכא דין קדימה במטלטלין, ורק אם יש קנין להתחייבות ליתן עבודה הוא רק הפסד השני שכפ"מ שבארתי הרי הירושלמי אינו סובר כן וגם אין לנו שיטה ברורה שיסבור זה לכן יש להיות מדינא הפסד שניהם, אך אולי יש קצת לפשר בשביל שיטת הרמב"ן דיש דין קדימה במטלטלין באם נימא כהסוברין דיש קנין בגוף הפועל, וגם אלי יש סוברין דהוא קנין להתחייבות ממש ליתן עבודה, דהוא שיהיה לראשון שלשה חומשים ולהשני שני חומשים.

ואם היתה עבודה כזו שלפי התנאי דבעה"ב עם פועל הראשון היה מחוייב הראשון לעבוד כל עבודה שיש לו אך כיון שלא היה באפשרי לראשון לעשות בעצמו הוכרח בעה"ב ליקח לו עוד פועל ואח"כ נעשה אונס ולא היה עבודה רק לאחד כגון בעיר שלקחו שוחט ונתגדלה העיר עד שלא היה באפשרי לאחד לשחוט כל צורך העיר ולקחו עוד שוחט ואח"כ נתקטנה עד שדי בשוחט אחד כמתחלה, בזה אף אם נימא שהוא קנין הוי גם הפסד הראשון משום דהא גם הפועל הראשון הוכרח ליקחנו והוי כמו שהוא שכיר גם מהפועל הראשון שכל זמן שיש עבודה יכול לתבוע גם ממנו שיתן לו עבודה, ונהי שאינו יכול לדחות את הראשון שיתן לו כל העבודה משום דגם הוא צריך להראשון, אבל גם הראשון אינו יכול לדחותו והווי ודאי שניהם שותפין בהעבודה בדין ברור שאין גם לפשר אף במקצת.

והנה באם כבר נגמר שכירות הפועלים ועתה אינו צריך אלא לאחד ורוצה בעה"ב לידע איך יעשה לכתחלה אם להחזיק שניהם וירויוחו כל אחד מהם המחצה או ליקח רק את הראשון ויפסיד השני לבד וכן בלא עשה קנין עם הפועלים נמי מסתבר שלא עדיף מאם היה עדיין תוך הזמן ובקנין וכיון שאסיקנא דמדינא יש להם לחלוק אף עתה יחזיק לכתחלה את שניהם. ואם א"א שיעבדו שניהם או ששניהם אין רוצים להרויח רק המחצה הוא כדבר שאין בו דין חלוקה ויהיה בזה דינא דגוד או אגוד שאחד ישלם לחברו בעד חלקו וישאר למי שיתן יותר. משה פיינשטיין.

*Tenure Rights of an Employee and Rights
to Severance Pay upon Termination or
Non-Renewal of a Labor Agreement—
The Beth Din Experience as a Case Study*

By: A. YEHUDA WARBURG

The purpose of this essay is to examine within the context of a Beth Din decision whether employment is regarded as an entitlement to retain one's position for life subject to dismissal for cause. Loss of one's position may be due either to being terminated by one's employer or by non-renewal of a labor contract. Furthermore, we will expose the reader to the various approaches in resolving cases regarding the awarding of severance pay upon the termination of employment or non-renewal of a contract. Severance is a monetary allowance paid by the employer to his employees, generally upon permanent termination of employment or non-renewal of a contract. These payments may be distributed either as a lump sum or as a series of periodic payments. The amount of remuneration is dependent upon the length of employment of the worker. This presentation is inspired by a reasoned opinion handed down by a Beth Din. This expanded version of the decision of the Beth Din begins with the plaintiff's claims and the defendant's response. Subsequently, there is a discussion of the halakhic issues emerging from the parties' respective claims and counterclaims followed by the decision rendered by the Beth Din panel. To preserve the confidentiality of the parties, names and some facts have been changed.

The Decision Issued by the Beth Din:

Abraham Cohen v. Yeshiva Har Tzvi

On July 1, 2009, the above parties signed an arbitration agreement empowering this panel to resolve this matter according to applicable portions of *Shulḥan Arukh* and *poskim*. Both parties submitted to this Beth Din their differences and disputes in reference to Abraham Cohen's employment at Yeshiva Har Tzvi. Having given said matters due consideration and having heard all parties testify as to the facts of said disputes and differences, do decide and agree as follows:

Facts:

In the year 1995, Yeshiva Har Tzvi hired Rabbi Abraham Cohen as a third grade *rebbe* commencing with the school year of 1995–1996 and he continued in that capacity until the non-renewal of his contract at the end of the school year 2008–2009. Prior to his dismissal, Plaintiff stole funds from the Yeshiva. Within two months of his non-renewal, Rabbi Cohen summoned the Yeshiva to Beth Din. In September 2009, this panel was convened to hear the case and a *psak din* was issued in January 2010.

Plaintiff's Claims:

Though Plaintiff admits that he stole Yeshiva funds, nonetheless, Plaintiff argues that the non-renewal of his contract is a violation of both halakhah and *minhag*, i.e., common practice. Pursuant to the rulings of Rabbis Feinstein, Auerbach and Weiss, Plaintiff claims that a teacher's contract for one year must be renewed and if the Yeshiva feels that there are grounds for non-renewal of the contract, the Yeshiva must allow a Beth Din to be the final arbiter regarding this matter. (Moreover, cases of dismissal that received rabbinical sanction are limited to employers who were acting in an individual capacity rather than as communal representatives.) Hence a Beth Din, rather than the Yeshiva, ought to be the arbiter regarding the non-renewal of his contract. Consequently, as *Rabbi Feinstein* notes

in *Iggerot Moshe*,¹ Plaintiff is entitled to receive his salary from the period of the non-renewal of his contract until the Beth Din's ruling that the termination was justified. Second, even if one would contend that the practice is not to customarily renew teachers' contracts, halakha would not validate this *minhag* (even though it relates to monetary affairs, i.e., *dinei mamonot*) since it is neither endorsed by a rabbinic authority nor based upon an ordinance approved by the leaders of the community. Moreover, whereas, the Yeshiva argues that a teacher can be requested to leave "at-will," according to Rabbi Feinstein, the halakha that one cannot fail to renew a labor contract or terminate without cause cannot be trumped by a *minhag* which provides otherwise.² Thirdly, appointment of a *melamed* is a sacred appointment (*minui shel kedushah*) and therefore, he cannot be dismissed except for "*peshiah*," i.e., negligence.

Finally, though Plaintiff admits that his employment agreement explicitly stipulates that Plaintiff is not entitled to any post-employment benefits including severance pay, nevertheless, he originally agreed to waive his benefits because he was financially comfortable. However, given that Plaintiff lost the majority of his assets in the 2008 market meltdown, he is now in dire need of these resources. Secondly, in the past the Yeshiva provided severance pay for six of its dismissed *rebbe*s, therefore a *minhag*, i.e., customary practice, has been established and thus the existence of this *minhag* ought to be grounds for awarding severance. In effect, Plaintiff is claiming that the prevalence of the *minhag* should trump the provisions of the employment agreement. Furthermore, Defendant should recognize his unstinting dedication to the Yeshiva and, therefore, provide him with severance benefits. His act of thievery unrelated to his educational contributions to the Yeshiva ought not to nullify his right to receive severance pay.

¹ *Hosben Mishpat*, vol. 2, no. 34.

² *Arukh Hashulhan*, *Hosben Mishpat* 331:5; *Teshuvot Iggerot Moshe* 1:72, 75. In effect, Rabbi Feinstein construes this halakhah as an *issur* and given that *minhag* cannot nullify an *issur* (*Rosh Hashanah* 15b), therefore, an employee cannot be terminated without cause.

Defendant's Response

Defendant argues that the Plaintiff was an “at-will employee” and as such was not contracted for life. Towards the end of every school year, the Plaintiff, similar to all other faculty members of the Yeshiva, received a contract for the forthcoming school year. In total, the Yeshiva and Plaintiff signed off on ten employment contracts. Consequently, at the end of any year Defendant had the right to decide whether to renew his contract for the upcoming year. Given that the facts indicated that the Plaintiff stole funds from the Yeshiva during the school year 2008–2009, the Defendant notified the Plaintiff in a timely fashion that the Yeshiva would decline to offer him a contract for the 2009–2010 school year. Finally, Defendant argues that given that Plaintiff only became aware after the Yeshiva's notification that in the past six *rebbe*s received severance packages, and given that Plaintiff only became aware of the *minhag* to award severance in certain situations after his dismissal, and given the circumstances surrounding his dismissal; therefore, Plaintiff should not be entitled to such benefits. Moreover, the employment agreement precludes the awarding of severance and as such the contract should override the *minhag* of the Yeshiva's instances of providing severance to others. Finally, Plaintiff's present economic situation should not impact upon the issue of whether he is entitled to a severance package.

Halakhic Discussion:

The Beth Din must address two questions: Firstly, whether Plaintiff's employment is a tenured position, and whether termination or non-renewal of a contract requires prior Beth Din authorization. Secondly, whether Defendant is entitled to severance benefits?

Let's begin by addressing the question of tenure and the role of Beth Din in cases of employment termination or non-renewal of a contract. According to Rabbi Moshe Feinstein, a teacher, *similar to any employee*, retains his position for life subject only to removal for cause.³ This ruling applies even where the yeshiva and teacher agreed to specify in their contract a fixed term of employment. In

³ *Teshuvot Iggerot Moshe, Hoshen Mishpat* 1:75–8; 2:34.

effect, a term contract is a vehicle to convey the notion that any employee is not to be equated with being “an indentured slave” rather than being a device empowering an employer to dismiss his worker at the expiration of the term.⁴

Rabbi Feinstein suggests that even if the contract provides that a teacher’s contract may not be renewed even in the absence of just cause, such a provision may be invalid due to the fact that such action would be contrary to the halakhic requirement that requesting a teacher to leave a yeshiva’s employ must be for cause.⁵ Moreover, prior to dismissal of an employee, a Beth Din must determine that the ground for termination or non-renewal of a contract is for cause. Until such Beth Din determination, Rabbi Feinstein contends the employer is obligated to pay the worker his salary.

Notwithstanding the view of R. Moshe Feinstein who argues that *any employee* cannot be dismissed upon the expiration of a contract period prior to a Beth Din’s determination that the termination is justifiable,⁶ the consensus of most decisors is to recognize a yeshiva’s right to refuse to offer a new contract without any requisite need for a Beth Din approval. No distinction is advanced either in the Talmud, restatements or most *teshuvot* that a community and/or group is precluded from renewing a contract without a Beth Din’s definitive ruling.⁷ In fact *Rema* states:⁸

⁴ *Teshuvot Hatam Sofer, Orah Hayyim*, nos. 205–206.

⁵ *Teshuvot Iggerot Moshe, Hoshen Mishpat* 1:77.

⁶ Some authorities invoke the need for Beth Din determination prior to termination in limited circumstances such as an employee who is suspected of being a thief or a pedophile. See *Teshuvot Lehem Rav*, no. 4; *Teshuvot Teshurat Shai*, vol. 1, no. 603; *Teshuvot Hikekei Lev*, vol. 1, *Orah Hayyim*, no. 47; *Dinei Mamonot*, vol. 3, 34; *Teshuvot Divrei Malkiel*, vol. 3, nos. 152–153; *Pithei Teshuvah, Hoshen Mishpat* 232:5. Cf. others who argue that absent Beth Din determination the evidence must demonstrate that he is a thief prior to termination. See *Raavad* and *Rashba, Shitah Mekubetzet, Bava Kamma* 28a, *Meiri, Bava Kamma* 28a; *Teshuvot Shevut Ya’akov*, vol. 1, no. 174; *Erekh Shai, Hoshen Mishpat* 421; *Ohel Yitzhak, Hoshen Mishpat*, no. 53.

⁷ See *Bava Metziah* 109a; *Mishneh Torah, Hilkhhot Sehirut* 10:7; *Raavad*, ad. locum.; *Tur, Yoreh De’ah* 245:17–18 and *Hoshen Mishpat* 306:8; *Shulhan Arukh, Hoshen Mishpat* 306:8, 333:2; *Rema, Hoshen Mishpat* 421:6; *Teshuvot*

If someone has a servant and you are suspicious that he will steal from you, you may dismiss him prior to the expiration date of his employment.

A fortiori, in our scenario, the Defendant was authorized to refuse to renew a contract with the Plaintiff who perpetrated a theft, without the prior approval of Beth Din.

In fact, there are actual cases of teacher dismissals by *communal* institutions without recourse to a Beth Din judgment which were rabbinically sanctioned.⁹ In legitimating an employer's right to terminate a teacher for inappropriate behavior, R. Yaakov Emden invokes the rule of "*avid inish dina lenafshei*," i.e., taking the halakha into one's hands.¹⁰ To prevent potential financial damage, under certain conditions, an individual is empowered with the authority of a Beth Din to judge his case for himself.¹¹ In the eyes of R. Emden, this empowerment equally extends to an employer's right to dismiss a teacher in cases of negligence. A similar conclusion is arrived at by the *Hazon Ish* concerning the right to demand that an employee leave his work upon the expiration of the contract.¹²

Moreover, the rulings of Rabbis Auerbach and Weiss¹³ which were alluded to by the Plaintiff which mandate recourse to a Beth Din prior to termination, are limited to cases dealing with a teacher's right to participate in a strike and conflicts between a principal and teacher regarding differing educational philosophies, respectively. Hence, these rulings are inapplicable to our issue at bar of alleged malfeasance.

A'shair le-Shlomo, no. 63; *Milei DeNezikin* (in the name of Rabbi Moshe Stern), 50–51, 133; *Teshuvot Divrei Malkiel*, vol. 3, no. 151; *Teshuvot Maharsham*, vol. 2, no. 132.

⁸ *Rema*, *Hoshen Mishpat* 421:6

⁹ *Teshuvot Torat Moshe*, no. 24; *Teshuvot Maharashdam*, *Yoreh De'ah* no. 141; *Teshuvot Ohel Yosef*, *Sehirut* no. 4; *Piskei Din Battei Din ha-Rabbaniyim* (hereafter: *PDR*) 14:101.

¹⁰ *Teshuvot Mishnat Ya'avetz*, vol. 2, no. 38.

¹¹ For viewing the plaintiff as assuming the role of Beth Din, see *Dibrot Moshe*, *Bava Kamma* no. 18.

¹² *Hazon Ish*, *Bava Kamma* 23:2.

¹³ *Teshuvot Minh'at Shlomo*, vol. 1, no. 87; *Teshuvot Minh'at Yitzhak*, vol. 4, no. 75:12.

Upon review of the evidence presented by the parties and applicable halakha, the Beth Din accepts the Defendant's position that there was term employment, memorialized in writing, governing the relationship of the involved parties. Halakhah recognizes the ability of parties to enter into contractual agreements including but not limited to labor contracts. At the expiration of the term of a contract, both parties have free rein whether to renew or not to renew.¹⁴ As such, the Defendant was empowered to dismiss the Plaintiff without receiving initial approval from a Beth Din.

Furthermore, the issue whether employment generates tenure rights for the employee is governed by *ha-kol ke-minhag ha-medinah*, i.e., everything is in accordance with the custom of the city.¹⁵ In other words, absent a provision of the contract to the contrary, if a particular community construes a labor contract as generating employee tenure rights, then the employee cannot be terminated. On the other hand, absent a provision of the contract to the contrary, if another community views him as an "at-will employee" then the employer can terminate him at-will or after the expiration date of the contract. As such, the customary practice of a particular community will determine whether an employee enjoys tenure or not. To have binding force, the *minhag* must be clear, widespread in the particular locale and have been followed at least three times.¹⁶ Though there is a long-standing halakhic dispute whether a monetary custom practiced by the community on their own has any authority or does such a custom require endorsement by rabbinical authority or a vote approved by communal leaders, nevertheless,

¹⁴ *Piskei ha-Rosh*, *Bava Batra* 21a; *Teshuvot Rashbash*, no. 112; *Teshuvot Yaskil Avdi*, vol. 4, *Yoreh De'ab*, no. 18; *PDR* 3:91, 8:129, 143–144.

¹⁵ *PDR* 18:94; *Pithei Hoshen*, *Sehirut* no. 10:11, n. 35. Pursuant to *Hazon Ish*, *Bava Kamma*, no. 23 if the prevailing practice is that employment is a tenured position, then one can only dismiss such an employee for cause. See *PDR* 3:91, 93. Whether a congregational rabbi who receives a contract with a fixed term is subject to dismissal without just cause after the expiration of the term is a question which is beyond the scope of this presentation. See this writer's forthcoming book, *Religious Authority: The Vision and the Reality* (2012).

¹⁶ *Teshuvot ha-Rosh*, *kelal* 79:4; *Teshuvot ha-Rivash*, no. 475; *Teshuvot Terumat ha-Deshen*, no. 342; *Rema*, *Hoshen Mishpat* 331:1.

the classical restatements have either explicitly or implicitly ruled that a monetary custom has an independent status.¹⁷ Hence, given that the common practice of the Defendant and the local yeshivot in the surrounding communities is to offer one-year renewable contracts to its teachers, *minbag* **unaccompanied by rabbinic or communal sanction** prevails for two reasons: Either due to the fact that this *minbag* is based upon the above referenced halakhic authorities which view Plaintiff as an employee at-will,¹⁸ or pursuant to the normative position reflected in the above cited rulings of *Shulḥan Arukh* and *Rema* that impart an independent status to a monetary custom **even if the result will be to extract money from the muḥzakim** (the owners).¹⁹ In effect, today, a *melamed* is appointed pursuant to the provisions of “*minbag ha-medinah*” similar to any employee rather than being viewed as a “*minui shel kedushah*” (a sacred appointment).²⁰

Let us now address our last issue, whether Plaintiff is entitled to a severance package. As is the customary practice in *battei din* today, both parties to this hearing signed an arbitration agreement (*shtar borerut*) which empowers this panel to resolve the matter.²¹ One of the terms of the agreement is that the Beth Din has the authority to resolve the matter according to halakhah (*din*) or through court-ordered settlement in accordance with halakhah (*pesharah krovah le-din*). Our response to the awarding of severance will be addressed on three functionally and conceptually different planes: the level of *din*, i.e., strict law, *pesharah krovah le-din*, i.e., court ordered settlement in accordance with halakhah, and *lifnim mi-shurat ha-din*, i.e., above and beyond the line of law which is a subcategory of *pesharah*.²²

¹⁷ *Shulḥan Arukh*, *Hoshen Mishpat* 176:10, 218:19, 229:2, 230:10, 232:6, 330:5, 331:12; *Teshuvot ha-Rema* nos. 19–20; *Rema*, *Shulḥan Arukh*, *Hoshen Mishpat* 72:5.

¹⁸ *Supra* text accompanying notes 1–10.

¹⁹ *Supra* n. 17.

²⁰ *Pitḥei Hoshen*, *Sehirut*, p. 260, no. 35.

²¹ *Rema*, *Hoshen Mishpat* 12:7; *Sma*, *Hoshen Mishpat* 12:18.

²² Ramban, *Perush al ha-Torah*, *Devarim* 6:18; *Teshuvot Divrei Malkiel*, vol. 2, no. 132; *Teshuvot Givat Pinḥas*, no. 68.

The right of an employee to receive compensation upon dismissal is neither mentioned in the Torah and Talmud nor in the overwhelming majority of post-Talmudic sources. Nevertheless, one legist argues that a terminated worker is analogous to an *eved ivri*, i.e., a Jew bereft of funds and in need of gainful employment who must work for six years.²³ Just as an *eved ivri* receives a parting, albeit gratuitous, gift, i.e., *ha'anakah*, from his employer upon the completion of six years,²⁴ similarly, a dismissed laborer should receive a severance package. As Rabbi Aharon of Barcelona notes:²⁵

We shall show compassion to someone who has worked for us and give him from assets indicative of our kindness above and beyond his salary...

Following in the footsteps of Rabbi Aaron of Barcelona, numerous *poskim* endorse the view that the giving of severance is a halakhically-moral obligation rather than a halakhically-legal duty²⁶ and, as such, would be unenforceable by a Beth Din.²⁷ The grounds

²³ *Tosafot*, *Kiddushin* 16a. Cf. *Mishneh Torah*, *Hilkhot Avadim* 3:12 who contends that there is no duty to give a gratuitous gift to an *eved ivri* who, bereft of funds, works six years for his employer. Consequently, certain authorities refuse to invoke the halakhah of *ha'anakah* as grounds for awarding severance. See *Teshuvot Yam ha-Gadol* no. 22.

²⁴ *Devarim* 15:12–14.

²⁵ *Sefer ha-Hinuch*, *Mitzvah* 450 [Chavel ed.]. Such a position has been endorsed by *Teshuvot Even ha-Shoham*, *Hoshen Mishpat* no. 120 and attributed to Rabbi Moshe Feinstein. See letter dated 15th of Adar 5763 from Rabbi Dovid Feinstein to Rabbi Friedman (a copy of the letter is on file with author).

²⁶ For the interplay between a halakhically-legal obligation and halakhically-moral obligation, see this writer's "The Theory of Efficient Breach: A Jewish Law Perspective," in A. Levine, ed. *Oxford Handbook on Judaism and Economics*, NY: Oxford University Press, 2010, 340, 344–348.

²⁷ *Shakh*, *Hoshen Mishpat* 86:3; *Sma*, ad. locum. 86:2; *Tumim*, *Hoshen Mishpat* 86:3. Cf. *Gidulei Terumah*, *Shaar* 51, 1: 5; *Mishneh le-Melech*, *Hilkhot Avadim* 3:14; *PDR* 3:287.

Our conclusion regarding non-enforceability of the duty is pursuant to the dictates of the *din* (halakhah). However, in this case, similar to many other cases, the signed arbitration agreement provides that this matter may be resolved by *pesharah krovah le-din* (court-ordered settlement in ac-

for this award are either understood as compensation for work beyond the call of duty or as a gift given out of an act of kindness.²⁸ Based upon this understanding that severance is a halakhically-moral duty, this panel would be unable to coerce the Defendant to pay severance to the Plaintiff.

Realizing that the institution of *ba'anakah* could not be relied upon to support the existence of a full-fledged halakhic-legal duty to compensate an employee upon his dismissal, Israeli rabbinical courts preferred to base this duty upon the existence of *minhag*. Whether an employee would be entitled to severance pay would depend on whether in his community, his profession, and/or in his place of employment severance was given.²⁹ As we explained earlier, for a custom to be binding upon the employer, it must be clear that the compensation awarded to the worker was severance and that it is common practice. Even though the Plaintiff only became aware of the Yeshiva's custom to award severance after the Yeshiva's notification of non-renewal of his contract, the halakhic power of the *minhag*, independent of the parties' knowledge of its existence, establishes an employer duty's to award compensation and an employee's right to receive it.³⁰

However, in our scenario, what does halakhah say regarding parties who agree that severance will not be awarded upon termination or non-renewal of a contract? As we know, in monetary matters, parties are permitted to design their own business relationship provided that the arrangement complies with a proper form, e.g. *kinyan*, and is not a violation of any prohibitions such as theft or

cordance with halakhah). As such, a Beth Din is empowered to mandate that individuals comply with their halakhic-moral obligations. See *Teshuvot Mahari Bruna* 241; Rabbi Zalman N. Goldberg, *Shivhei ha-Pesharah* section 5 (letter sent to Kollel Mishpetei Aretz, Ofrah, Israel). Nonetheless, in this situation, we refrained from invoking *pesharah krovah le-din*.

²⁸ *Beth ha-Behirah*, *Kiddushin* 15a; *Sefer ha-Hinuch*, supra n. 25; *Shakh* and *Sma*, supra n. 27.

²⁹ *PDR* 1:330, 331; 3:92–94, 272, 287; 4:127–129, 8:78–81. See also, *Teshuvot Tzitz Eliezer*, vol. 7, no. 48:10.

³⁰ *Dinei Mamonot*, vol. 2, p. 315; *Pithei Hoshen*, *Sehirut*, p. 149, n. 18. Cf. *Shakh*, *Hoshen Mishpat* 42:36.

the interdict against taking *ribbit*.³¹ Consequently, if the agreement between the Yeshiva and teacher varies from the halakhic norms of severance pay, it would seem that the agreement will be valid and binding upon the parties. In other words, the parties' agreement which precludes the awarding of severance trumps the *minbag* which mandates the award.³² In short, in our scenario, despite the fact that there is a widespread practice of giving severance both in the Yeshiva and among the surrounding schools, pursuant to the *din*, based on the private agreement between the parties, Plaintiff is not entitled to severance.

In terms of *pesharah krovah le-din*, one of the primary objectives of compromise is to promote *shalom*, i.e., peace, between litigious parties.³³ The need to foster compromise for the sake of peace equally applies in communal matters such as our case³⁴ and in particular regarding labor relations.³⁵ However, halakhah proscribes us from implementing compromise for purposes of promoting peace if there is no justification for a plaintiff's claim. Based upon *pesharah krovah le-din*, a Beth Din cannot mandate that the defendant's funds be transferred to the Plaintiff for purposes of fostering peace.³⁶ These assets belong to the defendant and therefore rightfully ought to remain in his possession.

In short, pursuant to the dictates of *din* and *pesharah krovah le-din*, Plaintiff is not entitled to severance pay.

³¹ *Kiddushin* 19b; *Beit Yosef, Tur Hoshen Mishpat* 305:4; *Rema, Hoshen Mishpat* 344:1.

³² *Shulhan Arukh* and *Rema, Hoshen Mishpat* 331:1; *PDR* 8:78; *Hiddushei ha-Gaon Rabbi Akiva Eiger, Bava Metzia* 83a; Yisrael Yifrach, "A Labor Agreement in Variance with National Custom," (Hebrew), 3 *Shurat Hadin* 278 (5758). For dissenting views, see *Radach, Shitah Mekubetzet, Bava Kamma* 83a, *s.v. ha-sochair* and Avraham Sherman, "An Employee Who Waived His Rights," (Hebrew), 18 *Tehumin* 242 (5768).

³³ *Sanhedrin* 6b [R. Joshua ben Korcha's dictum]; *Teshuvot Shevut Ya'akov*, vol. 2, no. 145.

³⁴ *Teshuvot Meishiv Davar*, vol. 2, no. 10; *Teshuvot Ha'emek Davar*, vol. 3, no. 10.

³⁵ Yoezer Ariel, *Dinei Borerut*, p. 223.

³⁶ *Ibid.*, 170–171.

However, the particular circumstances of our case compel us to address a third dimension in the halakhic decision-making process, namely, *lifnim mi-shurat ha-din*, lit., beyond the limit of the law, the need to act in certain circumstances more generously than the *din* and *pesbarah*, mandate.³⁷ As R. Aharon Lichtenstein observes, this sphere of halakhic-decision making operates within the realm of “contextual morality.”³⁸ According to many decisors, a Beth Din can compel an individual to act more generously than the *din* requires.³⁹ This mandate applies even if the circumstances entail the defendant incurring a financial expense.⁴⁰

This obligation upon a Beth Din to resolve a case based upon *lifnim mi-shurat ha-din* equally devolves upon a communal institution. Many years ago, there was an Argentinean Jewish butcher who owed a tremendous sum of money to a local Argentinean Jewish community. The local rabbi posed the following question to R. Yitzchak Weiss, a well-known contemporary decisor: Is his community, a populace of limited economic means, authorized to issue injunctive relief in the form of seizing some of the butcher’s machinery such as a refrigerator, electric meat carver and scales used on the job for purposes of satisfying the outstanding debt? Though the community was deemed impoverished, R. Weiss, nevertheless, relying upon *lifnim mi-shurat ha-din* invoked the well-established concept “*the community is not poor.*”⁴¹ As

³⁷ *Bava Metzia* 30b, 83a.

³⁸ Aharon Lichtenstein, “Does Jewish Tradition Recognize an Ethic Independent of Halakhah?” in *Modern Jewish Ethics: Theory & Practice*, Fox ed., Ohio State University Press, 1975, 62, 78.

³⁹ *Rema Hoshen Mishpat* 12:2; *Teshuvot Rema*, no. 22; *Pithei Teshuvah*, *Hoshen Mishpat* 12:6; *Bah*, *Tur Hoshen Mishpat* 12:4; *Shakh*, *Hoshen Mishpat* 259:3, *Taz* ad. loc; *Taz*, *Orah Hayyim* 343:2; *Teshuvot Shevut Ya’akov* vol. 1, no. 168; *Teshuvot Hatam Sofer*, *Yoreh De’ah*, no. 239.

⁴⁰ *Knesset ha-Gedolah*, *Hoshen Mishpat* 12, *Haga’ot Beit Yosef*, note 9; *Bi’ur ha-Gra*, *Sefer Mishlei* 2:20; *Teshuvot Maharsham*, vol. 7, no. 191; Rabbi Ben Zion Uzziel cited in M. Findling, *Tehukat ha-Avodah*, Jerusalem: 1945, 133.

⁴¹ *Yerushalmi*, *Gittin* 3:7; Rabbi Shmuel ha-Sefardi, *Commentary on Horayot* 10b, Vilna Edition of the Talmud; *Teshuvot Minhat Yitzhak*, vol. 5, no.

Rabbi Salant notes, the invoking of this concept equally applies if the communal institution will incur a financial loss.⁴² Alternatively, other authorities have argued that a public institution must conduct itself *lifnim mi-shurat ha-din* due to its status as an *adam hashuv*, i.e., a distinguished individual. In the words of one rabbinical court,⁴³ a communal institution

“has a greater duty to appease complaints and arguments...and it is duty-bound to deflect criticism from its institution...”

In effect, the invoking of considerations of *lifnim mi-shurat ha-din* upon a communal institution either based on its status as an *adam hashuv* or based on the concept “the community is not poor” creates a new line of liability, causing a result different from what would have occurred under the rubric of *din*.

The question is what would be the grounds for invoking *lifnim mi-shurat ha-din* within the context of awarding severance pay in general and regarding the economic situation of our Plaintiff in particular? Possibly, the first to apply concerns for *lifnim mi-shurat ha-din* was Rabbi Hayyim b. Baer Rapaport of nineteenth-century Russia who compelled a community to pay compensation to a dismissed *shohet*, i.e., ritual slaughterer, due to the fact that he was destitute with dependents.⁴⁴

In our scenario, we are dealing with a plaintiff with limited economic means. On the level of *din and pesharah*, we are exhorted in the strongest of terms to refrain from taking such factors into consideration when resolving a case.⁴⁵ Consequently, according to the *din*, the financial situation of the Plaintiff is irrelevant. However,

121 accompanying infra n. 42–43. See also R. Herzog, *Pesakim u-Ketavim*, vol. 9, *Teshuvot, Hoshen Mishpat*, no. 88. For these sources as well as the sources cited in the text accompanying infra n. 40–41, see Ron Kleinman, “The community is not poor,” (in Hebrew), 20 *Sidra* 195 (5765).

⁴² *Teshuvot Binyan Av*, vol. 1, no. 38, section 3 in the name of Rabbi Salant.

⁴³ Jerusalem Supreme Court of Appeals, *Osaf Piskei ha-Din* [Z. Warhaftig, ed.] 1: 110, 114. See also, *Shakh Hoshen Mishpat* 420:9; *Teshuvot Ahiezer*, vol. 4, no. 68; *Teshuvot Mishneh Sahir Hoshen Mishpat*, no.4.

⁴⁴ *Teshuvot Mayim Hayyim, Oraḥ Hayyim* no. 6 cited by *Pitḥei Teshuvah, Hoshen Mishpat* 333:3.

⁴⁵ *Vayikra* 19:15, *Mishnah Ketubot* 84a; *Shulḥan Arukh, Hoshen Mishpat* 17:10.

on the plane of *lifnim mi-shurat ha-din*, the Plaintiff's financial circumstances may be factored into consideration when arriving at a decision. As a thirteenth-century *teshuvah* states:⁴⁶

“Since Reuven is economically limited, it is proper for the community to act *lifnim mi-shurat ha-din*.”

At first glance, it would seem plausible to conclude that the Defendant, as a communal institution halakhically viewed as having “deep pockets,” should dispense such a benefits package. Nevertheless, the resolution of a matter based upon *lifnim mi-shurat ha-din* obligates a Beth Din panel to look at all the surrounding circumstances of the case. On one hand, the economic situation of the Plaintiff may propel a Beth Din to mandate a severance package; yet, on the other hand, Plaintiff's act of thievery of Defendant's assets precludes this panel from issuing such a mandate.⁴⁷

⁴⁶ *Teshuvot Maharach Obr Zarua*, no. 222 which is cited approvingly by R. Asher Weiss, *Kovetz Darkhei Hora'ah*, vol. 5, 97.

⁴⁷ *Teshuvot Minh'at Yitzhak*, vol. 6, no. 167; 9 *Ha-Yashar ve-ha-Tov*, vol. 9, pp. 184, 191–192 (5770). Cf. *Teshuvot Iggerot Moshe*, *Hoshen Mishpat*, vol. 1, no. 76; *Teshuvot Tzitz Eliezer*, vol. 7, no. 48:10.

DECISION

1. The Defendant, as a communal educational institution, had the authority to terminate a teacher's employment at the expiration of the term of the contract without first receiving a definitive ruling of a Beth Din and that there are halakhically acceptable grounds for dismissal. Hence, we may choose to refrain from adjudicating whether the grounds for dismissal were justifiable or not.

2. Nevertheless, we have decided to address the merits of the Yeshiva's failure to renew his contract. Given the Defendant's right to deny rehiring the Plaintiff under the circumstances, was their action justifiable? Upon review of the evidence presented by the parties, the Beth Din recognizes the talents of Rabbi Cohen as an educator; a fact attested to by Yeshiva Har Tzvi administration. However, his educational credentials and pedagogical achievements notwithstanding, a teacher must be simultaneously aware of the Torah values espoused by the Yeshiva as well as the values promoted in the homes of his students. Plaintiff's improper behavior relating to theft of the Yeshiva's assets undermines the Yeshiva's mission and subverts his ability to serve as a halakhically-ethical model for the students to emulate.

Given the facts of the case, we thus find that the plaintiff's removal by defendant for malfeasance was justifiable and consequently, there are neither grounds for reinstatement, nor for reimbursement for "lost wages" accrued between his termination date and convening this Beth Din hearing or a basis for the awarding of severance.

3. In summary, all of the claims of the Plaintiff are hereby dismissed.

The obligations set forth herein shall be enforceable in any court of competent jurisdiction, in accordance with the rules and procedures of the arbitration agreement.

IN WITNESS WHEREOF, we hereby sign and affirm this Order as of the date written above.

Dayan

Dayan

Dayan

Final Thoughts:

To award severance to only a *melamed* regardless of whether the *minhag* of the Yeshiva and/or the community was to award or not to award such monies in the past to a *melamed* is a contravention of halakha. One may award severance to a *melamed* either due to the fact that one grants such relief to every employee or due to the fact that the *minhag* of the community or the Yeshiva is to award such monies to a *melamed*.

Should such relief be forthcoming, it is to be awarded across the board to all employees either as a form of *ha'anakah*, based upon the practice of the yeshiva and/or community, or based upon *lifnim mi-shurat ha-din*.

As noted, there is no guarantee that a *dayan* will recognize an employee's entitlement to severance pay. Given that there is no mention of such entitlement either in the Talmud or the classical restatements, absent a provision in the labor agreement to the contrary, some *dayanim* will refrain from granting such relief to an employee.

Given the almost complete silence of earlier sources regarding this matter, it is unsurprising to find that numerous contemporary decisors will invoke at least two of the above grounds for awarding severance. See *PDR* 1: 330–332, 4:127–129; *Teshuvot Minhat Yitzhak*, vol. 6, no. 167; *Teshuvot Tzitz Eliezer*, vol. 7, no. 48:10; *Teshuvot ve-Hanhagot*, vol. 3, no. 473.

Should severance be awarded, the amount will be either based on the practice of the particular economic sector, 8.333% per year of employment (*hodesh le-shanah*) which is the formula endorsed by Israeli Rabbinical courts or is based upon the Beth Din's discretion. See *PDR* 1:332; 3:272, 287, 4:126; 8:162; *Teshuvot be-Zeil ha-Hochmah*, vol. 3, no. 100; *Teshuvot Minhat Yitzhak*, vol. 6, no. 167; *Teshuvot Yam ha-Gadol*, no. 22. In the absence of a practice prevailing in a particular economic sector, in the institution wherein the individual is employed or the community regarding the amount of a severance award, generally speaking *dayanim* in the NJ–NY metropolitan area who endorse the propriety of rendering such an award will grant severance based upon the formula of *hodesh le-shanah*. ❧